

EGO

APRIL 1981

MAANDBLAD VAN DE HUMANISTISCHE GEESTELIJKE VERZORGING IN DE KRIJGSMACHT

EGO

MAANDBLAD VAN DE
DIENST HUMANISTISCHE
GEESTELIJKE VERZORGING
IN DE KRIJGSMACHT

nr. 4 – april 1981
20e jaargang

Abonnementsprijs f 12,- per jaar, te storten op postgirorekening 480414 t.n.v. Hoofdraadsman Humanistische Geestelijke Verzorging te Driebergen.

Militairen ontvangen het blad op aanvraag zonder betaling.

Redactie:

Wim Heij (voorzitter),
Jacques van den Blink (sekretaris),
Frank Spoelstra (eindredacteur),
Hans Schonk, Joost de Vries.

Adres red. en admin.:

Bureau hoofdraadsman
Coornherthuis, Hoofdstraat 84,
Driebergen. Tel. 03438-12878.

Vaste medewerkers:

Seine van de Belt, Bert Brounts,
Anton Constandse, Sietse van der
Hoek, Erik van der Hoeven, Ruud
Janssen, Jan Kooijman, Willy
Lohmann, Frits Maas, Leo van
Opzeeland, Rien Robijns, Jan Stoof,
Jeroen de Valk, Frans Wermer, Hans
van Wissen.

Vormgeving:

Joop van Rossum/Frank Spoelstra

Druk:

Brouwer Offset b.v. Utrecht
Gedrukt op kringlooppapier

Inhoud

Willy Lohmann	1
Berichten	2
Humanisten temidden van de „anderen” (3)	3
Geen blad voor de mond (1)	6
Het schaatsseizoen '80-'81	8
Kernwapens in Europa	10
Charlotte	12
Heulen velen met de vijand?	15
Franse verkiezingen	16
Toulouse-Lautrec	18
De popmuziek van de jaren tachtig	21
Boeken/bladen/brochures	22
EGO-puzzle	23
Adriaan	24

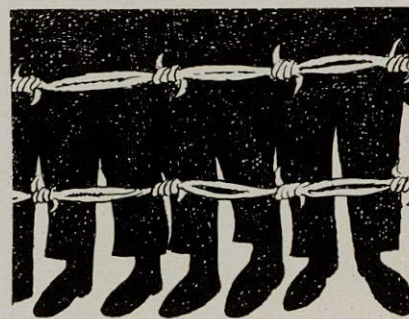
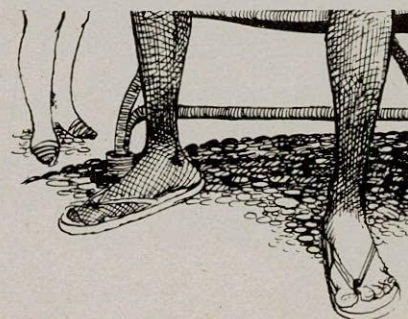
Konferentie van Wereldfederalisten

Wereldfederalisten willen een wereldregering boven alle landen. De Nederlandse tak van deze, in veertig landen aanwezige beweging, konfereert op **9 en 10 mei 1981** in konferentieoord „Woudschoten” te Zeist.

Onderwerpen: Naar een nieuwe internationale orde, bestuurlijke ordening (prof. P. v. Dijk); sociaal-economische ordening (mevr. S. Bischoff, D'66) en veiligheid (prof. mr. B. V. A. Röling). Verdere inlichtingen en opgave bij mevr. E. de Vroome, H. Hendriksingel 104, Den Bosch.

Jaarboekje 1980 nog verkrijgbaar

In december 1980 stuurden wij aan alle EGO-ontvangers ook het gebruikelijke jaarboekje toe. Onder de titel „**Uit de pas...**” werden daarin veertien korte verhalen opgenomen, geschreven door Sietse van der Hoek en elk van een tekening voorzien door Willy Lohmann, beiden geen onbekenden voor regelmatige EGO-lezers. Voor belangstellenden zijn nog exemplaren beschikbaar bij het Bureau Hoofdraadsman. Een telefoontje naar nummer **03438 - 12878** en het wordt **gratis** toegezonden.

EGO: veelbetekenend

Humanisten temidden van de „anderen” (3)

De vergelijking met de anderen (zie EGO van maart) moet nog even worden voortgezet. „Wat hebben jullie humanisten toch met die godsdiensten te maken” zullen sommigen zeggen. Of in de gebruikelijke vorm: „Waarom zetten jullie je altijd af tegen de godsdiensten? Laat ieder z'n eigen gang gaan. Zijn humanisten niet in staat hun opvattingen, ideeën en meningen uit de eigen bronnen te ontwikkelen?” Ik denk wel dat dat mogelijk is. Dat is ook vaak genoeg gedaan. Ik heb echter de neiging om meer de historische lijn te volgen. En het kan moeilijk ontkend worden, dat de humanistische stroming is ontstaan en zich heeft ontwikkeld als protest en verzet tegen de praktijk(en) en de theorie van de godsdiensten. Lees er Multatuli maar eens op na (Max Havelaar - Woutertje Pieterse of het Gebod van de Onwetende).

Een eik is een boom

Het zelf denken, kiezen en beslissen van mensen heeft een lange en harde strijd moeten voeren voor erkenning. Een strijd, die overigens nog lang niet voltooid is. Nee, ook niet in Nederland.

Een strijd om het territorium met de godsdiensten is moeilijk te ontken- nen en ook niet te vermijden. Wij bewegen ons als humanisten op hetzelfde niveau van denken als de godsdiensten. Dat heb ik in het vorige artikel proberen uit te leggen. We moeten ons daar nog dagelijks een beetje ruimte veroveren, waar de godsdiensten honderd jaar geleden, wat zeg ik? dertig jaar geleden, nog het onbetwiste alleenrecht uitoefenden. Een andere godsdienst was al erg, maar géén godsdienst viel voor veel mensen gewoon buiten het be- vattingsvermogen. Mensen zonder God en dus zonder Gebod moesten wel tot allerlei misdaden vervallen, meende men.

Maar er is nog een reden voor die vergelijking. Definitie, plaatsbepa- ling, afgrenzing van een begrip gaat altijd volgens de klassieke logica door het verschil aan te geven met de soortgelijken. Een eik is een boom en dan komen de bijzondere ken- merken. Vandaar, dat we de verge- lijking nog even moeten voortzetten in deze aflevering en misschien ook nog in de volgende.

Voorbeelden

Ik wil dat doen aan de hand van een drietal bepaald niet kinderachtige voorbeelden, die duidelijk laten zien, hoe het zelf denken van mensen langzaam veld gewonnen heeft op overgeleverde denkbeelden, die van hogerhand in heilige schriften ge- openbaard zouden zijn. Het eerste heeft te maken met de vraag hoe de wereld in elkaar zit. Aarde, zon, maan en sterren, hoe draaien ze om elkaar heen?

Het tweede met: Hoe is alles ont- staan?

En het derde met de vraag: Wat moe- ten we doen en wat moeten we laten? Kortom, het gaat daarbij om de ruimte, de tijd en de zedenwet.

De ruimte om ons heen

Zolang er mensen bestaan, hebben ze in verwondering opgekeken naar de sterrenhemel, naar de zon, de maan en de planeten en zich afgevraagd: Hoe draait dat om elkaar heen?

Zo omstreeks 1500 was men daar- over tamelijk eensgezind. De simpele ervaring van elke dag en de bijbel leerden immers éénstemmig, dat de aarde de woonplaats van de mens onbeweeglijk in het centrum van het heelal stond. Zon, maan en sterren draaiden daar omheen. Alleen de planeten, maakten daartussen wat raadselachtige bewegingen. Dwaal- sterren werden ze genoemd. Maar met een aantal extra hulpcircels had men daar ook een soort oplossing voor gevonden.

Alleen **Copernicus**, een Poolse kan- nunnik, meende dat als God in zijn oneindige wijsheid de wereld had ge- schapen, Hij dat toch niet zo inge- wikkeld had hoeven te doen. Copernicus maakte een nieuw model, waarbij niet de aarde, maar de zon in het middelpunt stond. Hij liet de aarde er omheen draaien in een jaar. Bovendien draaide de aarde iedere 24 uur om haar as. Ook de planeten draaiden om de zon en wel in vol- maakte cirkels, waardoor de bereke- ningen van Copernicus net niet klopten met de waarnemingen. De ster- renhemel vormde een rustige ach- tergrond voor het geheel.

En in het begin durfde hij zijn boek niet te publiceren, bang als hij was om uitgelachen te worden. De paus zelf heeft hem moeten overhalen om dat wel te doen. Natuurlijk niet we- tend wat voor storm hij daarmee zou ontketen. Maar dat was pas later.

De grote moeilijkheden begonnen eerst toen **Galilei** er zich mee ging bemoeien. Die had net de pas in Ne- derland uitgevonden telescoop na- gemaakt en bekeek daarmee de he- mel, wat sommigen hem kwalijk na- men. Dat was ongepaste nieuwsgie- righeid. Wat hij met die telescoop zag, bevestigde volgens hem de theo- rie van Copernicus. Volgens Galilei was het geen hypothese meer, maar de enig juiste weergave van de wer- kelijkheid. En dat ging te ver.

Luther, veel primitiever dan zijn te- genstanders in Rome, zei: „Wat die Galilei beweert, kan nooit. In het boek Jozua 10:12 staat, dat Jozua aan God vroeg om de zon en de maan stil te zetten, tot hij zich op zijn vijanden, de Amorieten gewroken had. En de zon stond stil en de maan bleef staan. Welnu een zon, die al stilstaat kan niet meer stilgezet worden. Een dui- delijk bewijs, dat Copernicus en Ga- lilei ongelijk moesten hebben vond Luther.

De strijd was nog lang, hevig en bit- ter. Galilei werd veroordeeld door de inquisitie. Op het laatste moment heeft hij eieren voor zijn geld geko- zen. Zijn leven vond hij belangrijker dan de vraag of de aarde om de zon of de zon om de aarde draaide. Te- recht naar mijn mening. Toch vertelt de legende dat hij op zijn sterfbed nog gepreveld moet hebben: En toch beweegt ze.

Hoe dit ook zij, natuurlijk is het mo- del van het heelal van Copernicus en Galilei allang weer verouderd, maar de aarde draait nog steeds om de zon. En ik dacht, dat nu wel bijna ie- dereen overtuigd is van het feit, dat de bijbel geen leerboek is voor ster- renkunde en cosmografie.

De tijd

De tweede grote klap kwam meer dan 300 jaar later. Op de vraag, hoe alles is ontstaan had de bijbel een antwoord, dat nog door iedereen als afdoend werd aanvaard.

In den beginne schiep God den he- mel en de aarde.

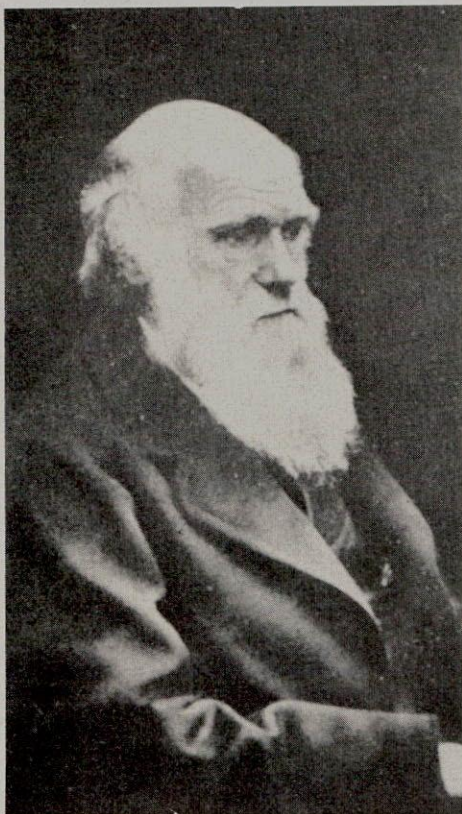
Dat is de eerste regel van de bijbel, die iedereen wel kent. Net zo goed als het verhaal, dat dan volgt: En God zeide: Er zij licht en er was licht. Achtereenvolgens schiep God in zes dagen licht, land en water, zon, maan en sterren, planten en dieren en tenslotte de mens. Eerst Adam en toen Eva uit een rib van Adam. Ze leefden samen in het paradijs. Moch-

ten eten van alle vruchten des velds, behalve van de boom van de kennis van Goed en Kwaad. Daarvan mochten ze niet eten. Toch deden ze het, ongehoorzaam aan de wet van God, waartoe alle kwaad in de wereld terug te voeren is.

Daarom werden ze uit het paradijs verdreven. Het is een geweldig verhaal. Als je het niet kent, kun je veel dingen niet begrijpen. Dan moet je het beslist lezen. Een andere vraag is, of het een betrouwbaar en geloofwaardig beeld geeft van het ontstaan van de wereld en van de mens.

Charles Darwin

In 1831 koos bij Devonport in Engeland een oorlogsschip zee, dat een lange reis zou maken rond Zuid-

Charles Darwin, 1809–1882.

Amerika via de straat van Magelhaen. Het schip heette: Beagle. Aan boord was een nog jonge natuuronderzoeker, Charles Darwin.

Eerst bij de Amazonerivier, maar later vooral op de Galapagos-eilanden, verzamelde hij een geweldige hoeveelheid materiaal. Daar vond hij dieren, die nergens anders voorkomen. Het wonderlijkste waren misschien nog de vinken. Er waren er met spitse snavels, die insecten aten en met grote stevige snavels, die van noten leefden. Overigens leken ze op elkaar.

Net als alle mensen uit die tijd dacht hij toen nog, dat alle dieren onveranderd gebleven waren sinds ze geschapen waren aan het begin der tijden.

Die vinken vormden de aanleiding voor een nieuwe theorie, die een even grote verandering in het den-

ken veroorzaakte als indertijd de Copernicaanse revolutie.

Na jaren studie, thuis in Engeland, op al het materiaal, dat hij op de Galapagos-eilanden had verzameld, schreef hij zijn beroemde boek: Over het ontstaan der soorten. Met daar- onder in kleinere letters: door de natuurlijke selectie in de strijd om het bestaan.

De titel bevat eigenlijk al de conclusie: Alle verschillende vormen van leven zijn ontstaan in een ontwikkeling= **evolutie** van miljoenen jaren van de heel eenvoudige tot de meest ingewikkelde.

Uit alle vormen, die in de loop van de tijd hebben bestaan, bleven alleen die over en zetten zich door, die zich het best konden handhaven in de strijd om het bestaan.

In het eerste boek schreef hij nog niets over de mens, maar iedereen kon de gedachte gemakkelijk door- trekken. Ook de mens is uit die evolutie van alle leven ontstaan. Mensen en apen hebben gemeenschappelijke voorgangers. Stormen van veront- waardiging. Er werden speciale uni- versiteiten opgericht om de weten- schap van het Ongeloof te bestrijden. Maar ook die strijd is ongeveer voorbij. In Nederland en Amerika zijn nog wat groepen die wat achter- hoedegevechten voeren. Wie daar iets over horen wil, moet maar eens naar de E.O. luisteren of kijken.

Het derde voorbeeld is nog volop ak- tueel.

Als het gaat om vragen van goed en kwaad menen velen nog, dat hier de bijbel en de kerkelijke tradities het laatste woord hebben. Of het nu gaat om de plaatsing van kruisraketten, de verdeling van inkomens, geboor- teregeling, abortus of euthanasie. Op alle terreinen ontmoet men de zoge-

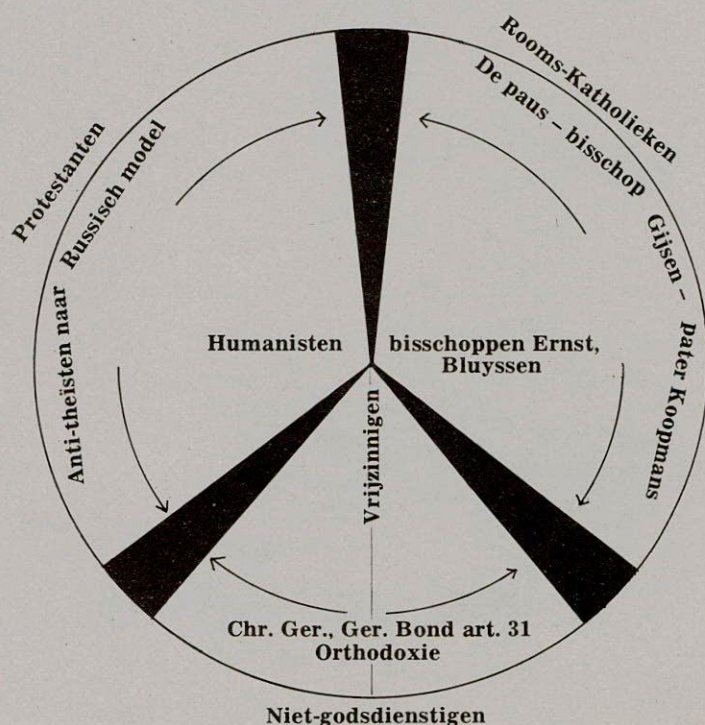
naamde door de bijbel geïnspireerde evangelische standpunten. Alleen niet meer eensgezind, zoals vroeger. Toch ligt de herinnering nog vers in het geheugen, hoe mensen, die het stuur van hun leven in eigen hand wilden nemen, bijv. op het gebied van de sexualiteit, harde tegenstand kregen van de kerken en de christe- lijke politiek.

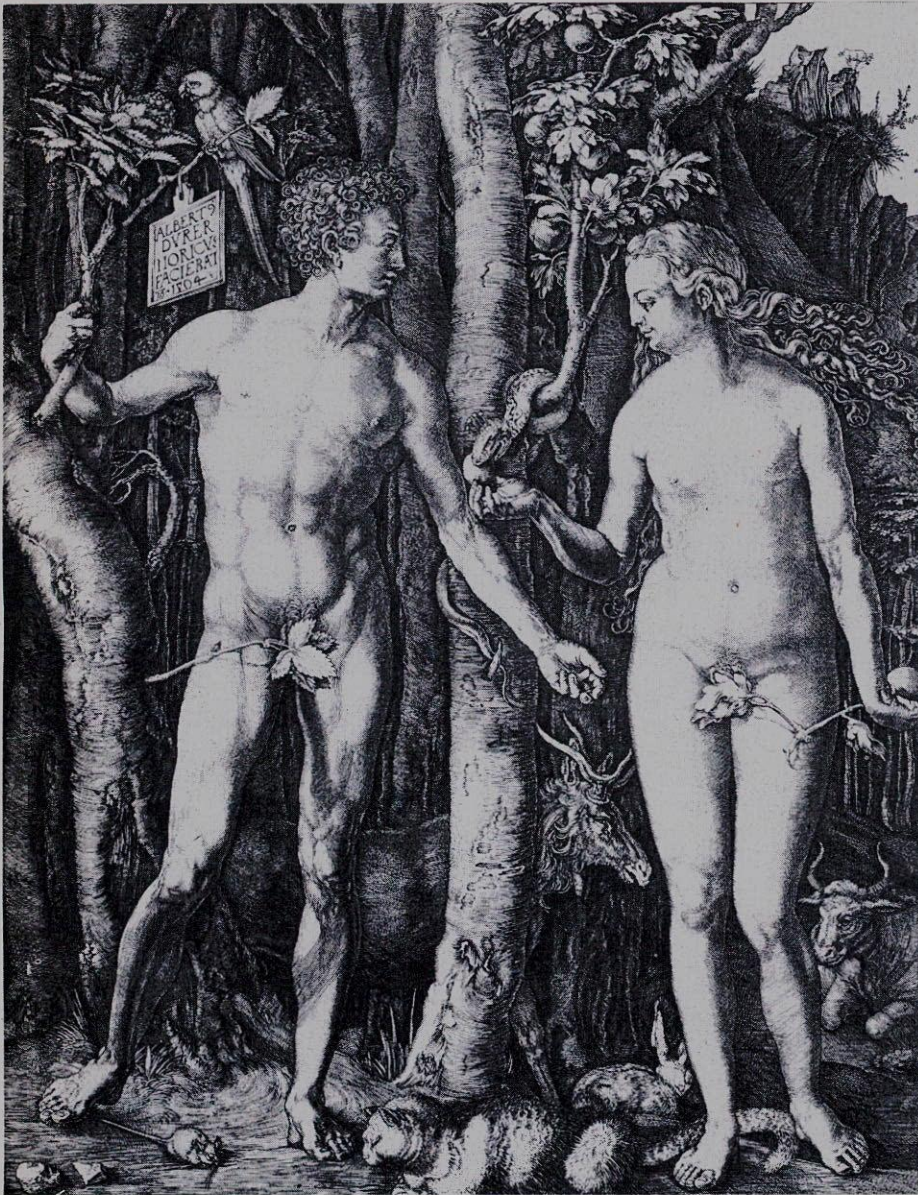
Relativering en nuancering

Hierboven kwamen de standpunten heel scherp tegenover elkaar te staan. Veel te scherp. De werkelijk- heid is veel genuanceerder. Dat komt tot uiting in het bijgaande schema. In deze cirkel is in grote lijnen de verdeling weergegeven van Rooms- Katholieken, Protestanten en Niet- Godsdiens- tigen.

Kijken we eerst naar **de Protestan- ten**, dan plaats ik aan de buitenkant tegen de cirkelomtrek de meest or- thodoxe groepen, zoals Chr. Ger., Ger. gemeenten, Ger. Bonders, Art. 31-ers enz. Dat zijn de mensen, die er van uitgaan, dat de bijbel van kافت of van alpha tot omega Gods woord is, waar geen tittel of jota af- gedaan of toegevoegd mag worden. De bijbel is De Waarheid. Alles, wat er in staat is waar. Wat er niet in staat is, is de moeite van het weten nauwelijks waard. Tot welke conse- kwenties dat leidt kun je weer bij de E.O. beluisteren.

Aan de andere kant, nabij het mid- delpunt, plaats ik de vrijzinnige groepen: Vrijzinnig Hervormden, Remonstranten enz. Die hebben naast de bijbel het vrije moderne denken opgenomen in hun opvattin- gen over de verhouding van mens en wereld. Tussen die twee, uiterst or- thodox en uiterst vrijzinnig, kan men alle protestantse richtingen een plaatsje geven.

De zondeval, gravure van Albrecht Dürer (1504), waarin Adam op het punt staat de verboden vrucht van Eva aan te nemen.

Hetzelfde kan men sinds ongeveer 1960 ook doen met **de Katholieken**. Aan de buitenkant de volgelingen van Bisschop Gijzen, die de oude tradities en opvattingen van de kerk onveranderlijk willen handhaven: de onfeilbaarheid van de paus, de oude catechismus, het celibaat van de priester enz. Geboorteregeling is verboden, behalve permanente en periodieke onthouding. Daartegenover roep ik even Bisschop Beckers in herinnering, de voorganger van Bisschop Bluysen, die ik indertijd voor de TV heb horen zeggen: „Nog altijd krijg ik briefjes op mijn tafel van Brabantse vrouwen, die vragen: 'Bisschop, zeg het nu eens duidelijk. Mag dat nu wel of niet die middelen tot geboorteregeling'. Brabantse vrouwen, dat moeten jullie niet vragen. Dat moet je zelf beslissen.” Op dat moment dacht ik wel: hier schopt een bisschop de fundamenten onder de katholieke kerk weg. De strijd tussen rechtzinnig en meer vrijzinnig is hier nog in volle gang, zoals iedereen uit de kranten kan weten.

De on-godsdienstigen

In het niet-godsdienstige kamp vind je dezelfde tegenstelling. Er zijn atheïsten of nog liever anti-theïsten, die de bijbel vervangen hebben door de boeken van Marx en Lenin en die even orthodox hanteren als de E.O. de bijbel. Die plaats ik weer tegen de cirkelomtrek. Merk op, dat daar aan de buitenkant de tegenstellingen zeer groot zijn. Ieder voor zich heeft daar De Waarheid in bezit. Vandaar dat ze elkaar op leven en dood bestrijden. Het humanisme van het Humanistisch Verbond en ook mezelf situeer ik in de nabijheid van het middelpunt in de ongodsdienstige sector. En... bemerk dan, dat ik vaak dichters sta bij protestanten en katholieken in de buurt van het middelpunt, dan bij ongodsdienstige mensen aan de buitenkant. Een groter verschil dan tussen godsdienstig en niet-godsdienstig denken ligt er naar mijn mening tussen orthodox en vrij/vrijzinnig denken.

Seine van de Belt

vaste prik

EGO: kenmerkend

made voor Taiwan

streber: een innemend type

lontwikkelingssamenwerking

NATO: Nederland uit de weg om te beginnen

God zei met ons

als het Westen nou eens ophield

Amerika Rusland: wederhelften

leiding geven: huilen met de pet op

in alle voegen kraakt het

uniform: maatkonfektie

zwijgende meerderheid: hijgende minderheid

De Brauw: daar kan ik inkomen

werkgeversverbond: afnemersorganisatie

pet: muts met een klep

groepstherapie voor raketten

managers: chronozone

kabinet: staatsmannelijkheidsproef

uitgemonsterd worden met de neutronenbom

duizend granaten: was tot voor kort een operettevloek

EGO: ik denk dat jij 'm bent

GV: verwerkgelegenheid

Geen blad voor de mond (1)

De rode dominee/ veldprediker S. K. Bakker

Een geestelijke die openlijk voor een linkse politiek kiest zal heden ten dage nauwelijks voor enige beroering zorgen. Een geestelijke verzorger in het leger die zonder dralen een rode kleur bekend zal toch al bij menig een vragen oproepen. Wat te denken van een dominee/veldprediker die aan het begin van deze eeuw onomwonden kiest voor het socialisme? Over deze opmerkelijke geestelijke verzorger, de Friese predikant S. K. Bakker, gaat dit artikel.

S. K. Bakker werd op 10 november 1875 geboren in het dorpje Wier, dicht bij Leeuwarden. Zijn vader was daar hoofd van de school. Over zijn jeugd valt weinig bijzonders te vertellen, behalve dat hij een echt buitenkind was. Ondanks dat hij niet buitengewoon goed kon leren doorliep hij normaal de lagere school en het gymnasium. Al vroeg wist hij wat hij wilde worden: dominee.

Dominee

Na zijn middelbare school kwam hij, voor zijn theologie-opleiding, in Leiden terecht om er „vier van de zonderlingste en mooiste jaren” van zijn leven door te brengen. Jaren van rijping en bewustwording, van ontwaking en groeiend begrip, want in Leiden hield de jonge Bakker zich niet alleen eenzijdig met de studie bezig. Juist de zaken die er buiten lagen werden grondig bekeken. In de negentiger jaren van de vorige eeuw ontstond in Leiden een groep theologiestudenten, de meesten uit Friesland afkomstig, die hun hart aan het christendom en het socialisme hadden geschonken. Zij debatteerden

over de ideeën van de Russische schrijver Tolstoj en het democratisch-socialisme van Troelstra.

Het evangelie, vooral de Bergrede, gaf hun de overtuiging dat er verwantschap bestond tussen de oude wereldbeweging van het christendom en de jonge van het socialisme. Zij lazen en bespraken boeken van Duitse maar vooral Engelse socialistten die de geest van het christendom spraken.

Deze rode studenten brachten „namens de Leidse theologische faculteit” hulde aan de Anti-revolutionair Dr. Abraham Kuyper, die zich had opgeworpen als verdediger van de „Kleyne Luyden” en strijder tegen een plutokratie (kapitalisme). Zijn democratische periode duurde echter slechts kort en zijn „Patrimonium” (voorloper van de christelijke vakbond) werd een vereniging van orthodoxe in plaats van strijdende arbeiders.

Armoede

Bij hun professoren, een enkeling uitgezonderd, vonden de zoekende jongeren weinig of geen steun. Men hield hen (ook toen al) voor dat een predikant theoloog moest zijn en zich niet moest inlaten met sociale vraagstukken.

Via een maatschappelijk werkster kwamen Bakker en zijn medestudenten in aanraking met het Leidse fabrieks-proletariaat: „een wereld van ruwheid, vuilheid en armoede.” Vooral onder de fabrieksjongens deden de rode theologiestudenten een belangrijk stuk sociaal werk (o.a. het oprichten van een bibliotheek). Bakker werd, na zijn studie, in 1899 predikant in Peperga (Zuid-Oost Friesland). Het leverde hem een drukke werkkring op. In Friesland, waar de gevolgen van de hevige crisis van het einde van de vorige eeuw zich nog steeds deden gelden, leerde de jonge predikant de nood onder de arbeiders goed kennen. Er was nog slechts een heel klein begin van een sociale wetgeving. In veel dorpen werd een armenwet alleen toegepast ter voorkoming van de hongerdood.

De kinderen verzuimden er soms de helft van de schooltijd, omdat ze voor een boterham of een paar kwartjes aan de boeren waren verhuurd. Bij een kinderbegrafenis hoorde Bakker als voornaamste klacht van de ouders, dat zij „haast nog nooit iets aan het kind hadden kunnen verdienen” of „de jongen begon net een beetje in te brengen...”

De blijde wereld

Bakker en andere rode dominees wilden in die droevige maatschappij de blijde boodschap van het christendom en het socialisme brengen. Zij wilden hun religie „hartstochtelijker beleven tegenover de nood van die tijd en de tragiek van de wereld, zij wilden het godsdienstige leven laten doordringen met de gevoelens die in de besten onder de arbeidersbeweging overheersten en in de arbeidersbeweging een godsdienstige geest brengen.”

Aanvankelijk meenden zij dat het goed zou zijn een christen-socialistische partij op te richten. Een oudere geestverwant, die veel invloed op de jonge dominees had, ontraadde de oprichting van een eigen partij. De groep besloot daarop een eigen weekblad op te richten. Op 31 oktober 1902 verscheen voor het eerst het geesteskind van de Friese rode dominees: „De Blijde Wereld”, christen-socialistisch weekblad.*

De eerste redacteuren waren S. K. Bakker, J. A. Bruins jr en S. Winkels; tot de medewerkers behoorden drie andere predikanten A. H. van der Hoeve, M. van der Vegte jr en Horreus de Haas.

De Blijde Wereld-groep moest het op twee fronten opnemen tegen misverstanden en vooroordelen. De christenen vertrouwden het christendom

Dominee S.K. Bakker
(10-11-1875 – 2-1-1918)

van de rode dominees niet, maar ook vele, van de kerk vervreemde, socialisten stonden zeer argwanend tegenover deze groep predikanten. De SDAP (Sociaal-Democratische Arbeiderspartij) en de Blijde Wereldgroep kwamen spoedig dichterbij elkaar en de redacteuren traden als lid toe tot de partij. De aantrekkingskracht van een figuur als Troelstra heeft dit proces zeker positief beïnvloed.

Zwolle

Ondertussen had ds. Bakker zijn eerste gemeente Peperga verlaten en was in 1901 neergestreken in Wijnaldum, een kleine plaats met een betrekkelijk gering werkveld. Tijdens zijn verblijf in deze gemeente studeerde Bakker hard, zowel op politiek als op theologisch vlak. Korte tijd overwoog hij zelfs om zijn studie alsnog af te ronden, maar de praktische mens in hem won. In 1905 aanvaardde hij een gemeente in Bolsward. Vanaf deze tijd trad Bakker steeds meer naar buiten toe. Zijn bekendheid werd groter en hem werd veelvuldig gevraagd lezingen en spreekbeurten te komen houden, waarvoor hij stad en land moest afreizen. In 1908 kwam ds. Bakker naar Zwolle. Op een breed terrein deed hij, in zijn Zwolse tijd, van zich spreken. Hij zette zich in voor de „Openbare Leeszaal” en voor „Volksontwikkeling” maar ook voor de geheelonthoudersbeweging deed hij wat hij kon. Jaren lang was Bakker lid van het hoofdbestuur van de „Nederlandschen Protestantenvbond” en was hij actief in het Religieus-Socialistisch Verbond (waarvan hij tot zijn dood voorzitter was).

Geliefd veldprediker

Bij het uitbreken van de mobilisatie in 1914 werd ds. Bakker veldprediker bij de IIe Divisie, hetgeen aanleiding was voor veel misverstanden (o.a. over zijn standpunt met betrekking tot de oorlogvoering). Door zijn

De discussie over de kernbewapening heeft buiten, maar ook binnen de krijgsmacht voor behoorlijk wat rumoer gezorgd.

Door de toelichting op zijn, inmiddels geruchtmakende, brief heeft minister de Geus ook de positie van de geestelijke verzorgers in het geding gebracht.

Nu hebben zich wel vaker ernstige wrijvingen voorgedaan over de onafhankelijke positie van de geestelijke verzorgers in de krijgsmacht. Het opmerkelijke echter is, dat de strubbelingen uit het verleden veelal onenigheid betroffen tussen geestelijke verzorgers en hun eigen diensten, terwijl de minister het nu op een botsing lijkt te willen laten aankomen tussen geestelijke verzorgers en de politieke leiding.

Het leek de redaktie een goed idee, aan de hand van portretten, de geschiedenis van een aantal van deze hoogoplopende meningsverschillen nog eens in herinnering te brengen.

In al deze gevallen ging het om principiële zaken waarbij niet slechts de onafhankelijke positie van de GV-ers ter wille van zichzelf in het geding was, maar de ruimte gehandhaafd diende/dient te blijven om ten volle te kunnen opkomen voor de belangen van de mensen in de krijgsmacht. Vandaar de titel: „Geen blad voor de mond.”

Redaktie

hartelijkheid werd hij een vriend van velen. Hij wist als veldprediker zijn woorden aan te passen aan de mate van ontwikkeling van zijn toehoorders. Zijn bijeenkomsten te velde waren zeer gewild bij de soldaten blijkens het verhaal van een oud-militair in het dagblad Het Volk uit 1918: „Zoo zie ik hem nog staan in de Harskamp, aan de voet van een heuvel, en wij, het gehele regiment, om hem heen geschaard. Dan kon hij ons op zoo begrijpelijke manier grooten dingen uitleggen, en dan was alles stil en iedereen werd dan door zijn schoone taal en zijn uit het leven genomen voorbeelden gegrepen. Bij het 2e Bataljon, waar hij den

meesten aanhang had, werd soms na een rede geapplaudisseerd. Ik ben er zeker van dat hij vele socialistische gevormd heeft.

’s-Winters legde hij boeken uit, b.v. „De Kleine Johannes” van Frederik van Eeden, en velen heeft hij daardoor aan het lezen gebracht en nog meer aan het denken.

Zijn praat- of debatavonden waren altijd druk bezocht. Ik als arbeidersjongen heb drie keer mijn mening tegenover die van hem mogen zeggen. Het ging gebrekkig natuurlijk en men krijgt dan een gevoel alsof allen je uitlachen.

Maar die groote man met zijn gevoel moedigde ons juist aan, want hij wist dat wij menschen waren met hetzelfde gevoel, alleen zonder geschoolde ontwikkeling.”

Tegenstand

De activiteiten van de enige socialistische veldprediker werden zowel binnen als buiten het leger met de nodige argwaan bekeken. De socialistische beweging had nooit nauwe banden gehad met de krijgsmacht, dus de terughoudendheid voor de werkzaamheden van de rode dominee in het leger was groot. Het gebrek aan waardering van die kant is vermoedelijk het gevolg van het feit, dat de buitenwacht onvoldoende bekend is met het werk van deze veldprediker, schrijft een militair uit de Harskamp op 28 maart 1917 in het Volk.

Zijn ingezonden stuk, ondertekend met D.S., geeft verder goed weer hoe de veldprediker Bakker zich inhoudelijk opstelde:

„Hoewel Ds. Bakker natuurlijk geen socialistische propaganda voert in zijn hoedanigheid als veldprediker, steekt hij toch ook bij zijn werk als zoodanig zijn socialistische overtuiging nimmer onder stoelen of banken. In zijn populaire bataljonvoordrachten herdacht hij o.m. Jaurès (de in 1914 vermoorde Franse socialistische leider; W.H.) illustreert hij op de hem eigen sympathieke wijze de „tevredenheid” als de grootste ondeugd, tracht hij „den kankeraars” hun kleinzieligheid te laten gevoelen en op te voeren tot die heilige „ontvrede- denheid” die altijd de groote drijfkracht tot beter is geweest, en spoort hij zijn gehoor, groot in aantal, voortdurend aan, zich een eigen kijk op de wereld en op de maatschappij te vormen. Terwijl zijn kollega, zich

Veldprediker Bakker, zittend midden op de foto

leger: gewetenszaak

Het schaatsseizoen '80-'81: omzien in wrok

Aan: de heren van de Landelijke Technische Commissie en het Bondsbestuur.

Betr.: Evaluatie van het schaatsseizoen '80-'81.

Mijne heren,

Zoals gebruikelijk na afloop van elk seizoen presenteren we bij dezen onze eigen analyse van het schaatsseizoen. We kunnen stellen, dat er weer heel wat gebeurd is. Trainings- en schaats-technisch waren de ontwikkelingen echter niet opzienbarende. We hebben alleen met leedwezen geconstateerd, dat de concurrentie ons voor was met het ontwerp van een aerodynamische schaats: het pak en de schaats uit één stuk. Voorts kan een voorlopige eerste conclusie zijn, dat Nederland, c.q. Egbert en Tjaard, de beste schaatsenrijder ter wereld op het ijs brachten. Helaas werd hij noch Europees noch wereldkampioen. Door domme pech overigens.

De dames.

Onder leiding van de nieuwe coach Henk Boer gingen de dames het seizoen in. Veel kon daarvan natuurlijk niet verwacht worden, omdat een coach de kans moet krijgen om te „bouwen”. Soms kost dat jaren, maar ons team vertrouwt erop, dat Henk ten spoedigste de prestaties zal weten te verbeteren. Vol-dant jongetje met een slijmerige glimlach en een gebrek aan capaciteiten. De pers heeft ook dit jaar in vele opzichten een fnuikende rol gespeeld en een goed deel van de tegenvallers kunnen we daaraan toeschrijven. Voortdurend zaaien verslaggevers tweedracht en voor de rust in de ploeg was dat bepaald niet bevorderlijk.

Desondanks ontloopte zich in de persoon van Alie Boersma een nieuw talent, waar Nederland nog veel plezier van kan hebben. Er werd dit jaar „gepiekt” op het wereldkampioenschap in Canada, doch daar was de ambiance zo miserabel, dat er geen resultaten verwacht mochten worden. Typerend was, dat Ina er zelfs buikloop van kreeg, hoewel ze zich op de tweede dag manhaftig weerde. Al met al kunnen we niet ontevreden zijn en waren we met een beetje geluk zelfs nog hoger gekomen.

De heren.

Het tweemanschap Tjaard-Egbert heeft ook dit jaar goed gewerkt. In weerwil van berichten in (alweer) de pers. Men vond het een

tamelijk bespottelijk gezicht, dat elk normaal schaatsland zijn schaatsers langs de baan laat begeleiden door één coach, terwijl Nederland er zo nodig twee moest neerzetten: één zonder en één met schaatsen. In het algemeen heeft de combinatie echter uitstekend gewerkt. Frits Schalij is er mede door bij de wereldtop gekomen.

We kunnen natuurlijk niet heen om de ene maal, dat de samenwerking even stagneerde, doch dat was meer de schuld van Hilbert van der Duim dan van de coaches. In Oslo reed Van der Duim zoals bekend een ronde te weinig op de vijf kilometer. Kloosterboer dacht dat ijstrainer Van 't Oever zou toesnelen om hem te waarschuwen en Van 't Oever meende, dat hier een taak lag voor de coach met de eindverantwoordelijkheid, Kloosterboer dus. Het gevolg was, dat Van der Duim een fractie te laat op de hoogte werd gebracht. Later bleek die fractie er niets toe te doen, omdat Van der Duim op de 1500 meter ten val kwam. Ook op het Europees kampioenschap viel Van der Duim en daarom stellen we voor hem volgend jaar onder de psychologische begeleiding van Peter Blitz te laten vallen, die eerder de dames onder zijn hoede had en die ervoor zorgde, dat die thans nooit meer vallen (mogelijk omdat ze ook wat langzamer rijden). Aan het eind van het seizoen kwam bij de ridders naar voren, dat ze uitgekeken raken op Egbert van 't Oever. We vertrouwen erop, dat dit een terloopse gedachte is geweest, die even snel verdween als ze opkwam. Voor het overige viel er geen onvertogen woord. Alleen Kloosterboer voelde na een lang seizoen met weinig tijd voor verdieping van zijn kennis behoefte aan bijscholing. Hij zal zich binnenkort gaan oriënteren in Oost-Duitsland om daar de beginselen van de krachttraining gewaar te worden. Concluderend mogen we zeggen, dat het een uitstekend schaatsjaar is geweest, niet in de laatste plaats door het ontbreken van een coördinator. We moeten u dan ook ten stelligste afraden Leen Pfrommer op-nieuwe in dienst te nemen. Hij heeft door zijn tv-commentaar heel Nederland bovendien duidelijk gemaakt, dat hij niets méér weet van schaatsen dan de gemiddelde kijker.

De sprint.

Hierover kunnen we kort zijn. Jorritsma heeft gekozen voor een drie-fasen-plan en de eerste fase, de 500 meter, verliep uitstekend. Bewust werd nog niet op de 1000 getraind, omdat die afstand komend seizoen aan de beurt is. Over twee jaar verwachten wij dan de eerste Nederlandse sprint-wereldkampioen.

H. Boer
J. Jorritsma
T. Kloosterboer

boven ruikertjes bindend van God, Nederland en Oranje, de militairen voor oogen houdt, dat zij onder elke voorwaarde naar de wapens zouden moeten grijpen, indien slechts een Oranje het gebod, geeft hij van het begrip, „vaderlandsliefde” een socialistische opvatting.”

Ook binnen de krijgsmacht was er kritiek op Bakkers functioneren. In het militaire orgaan der gereformeerden „De Nederlandsche Krijgsmann” uit die tijd schrijft de hoofdredakteur, de Majoor-veldprediker bij de IIe Divisie, ds. Hagen, over het werk van zijn kollega Bak-

ker dat het o.m. „geestelijke verwildering” ten gevolge heeft.

Vroege dood

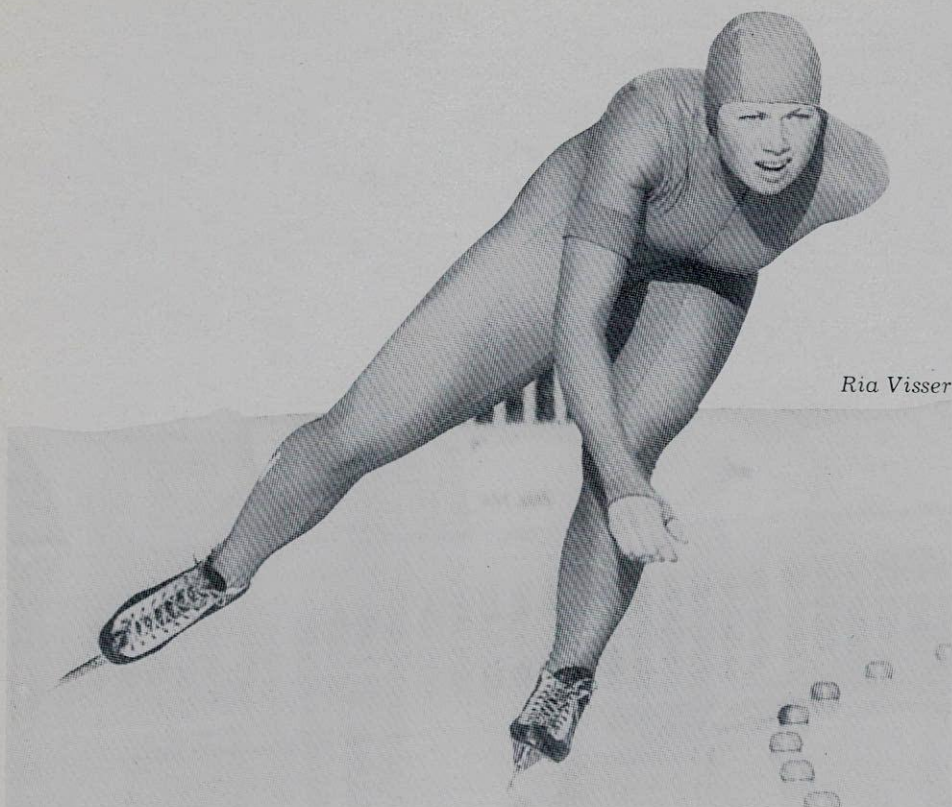
Zijn stoere, massieve verschijning veronderstelde dat hij een lang leven zou kunnen meegaan. Het tegendeel bleek het geval te zijn. Bakker werd slechts 42 jaar oud. Een ernstige ziekte greep hem aan en sloopte, in betrekkelijk korte tijd, deze reus naar lichaam en geest. Op 2 januari 1918 overleed ds. Bakker.

Tijdens de sobere uitvaartplechtigheid sprak o.a. de bekende socialistische voorman en journalist A. B.

Kleerekoper de volgende woorden: „En wij waren gelukkig dat wij hem hadden, die een Christen was onder de Socialisten en een Socialist onder de Christenen. Dat kleine boekje, dat hij onze partij naliet, draagt een titel welke het symbool blijft van zijn levensarbeid: „Naast het Kruis de Rode Vaan.” In den kleurigen stoet der arbeidersbeweging droeg hij het Kruis mede; in de rij der Kruisdragers stak hij de rode vaan omhoog.”

Wim Heij

* In 1932 heeft het blad „De Blijde Wereld” een naamsverandering ondergaan, het werd „Tijd en Taak” onder hoofdredaktie van dominee Dr. W. Banning. „Tijd en Taak” verschijnt nog steeds regelmatig.

Ria Visser

Met andere woorden

Wat zijn schaatsers en coaches afgelopen seizoenen allemachtig veel door de mangel der kritiek gehaald! Maar is dat nu wel terecht geweest? Laten we de feiten eens op een andere wijze rangschikken:

- Olympische medaillewinnares Ria Visser, Nederlands kampioene bovendien, valt buiten de kernploeg. Het arme kind rijdt aan het eind van het seizoen de beste Nederlandse tijden op de langere afstanden.
- Bij de wereldkampioenschappen vrouwen heeft een schaatster buikloop zoals gemeld.
- Henk Boer is inderdaad voortdurend op een pedante manier de bet-

weter, voor wie alles naar tevredenheid verloopt.

- Hilbert van der Duim valt bij het Europees kampioenschap over een kwakje vogelepoep.
- Van der Duim rijdt bij het wereldkampioenschap een ronde te weinig en wordt daar veel te laat door zijn coaches op geattendeerd.
- In een geforceerde poging om dat verlies goed te maken valt Van der Duim op de 1500 meter. Hij blijkt de beste schaatser van het toernooi te zijn, maar de slechtste valler. Anderen trainen op vallen, zodat ze niet vallen of hun evenwicht althans enigszins bewaren, bij Van der Duim was een lichte belansverstoring vol-

doende voor een slapstick-beweging van Chaplin-niveau.

- Nederlands beste sprinter Uilkema blesseert zich tijdens een trainingskamp in Davos en kan niet aan het wereldkampioenschap meedoen.
- De andere Nederlandse sprinters concentreren zich op last van Jorritsma alleen op de 500 meter en vergeten de dubbele afstand.

Zielig

Wat hebben al deze feiten nu gemeen?

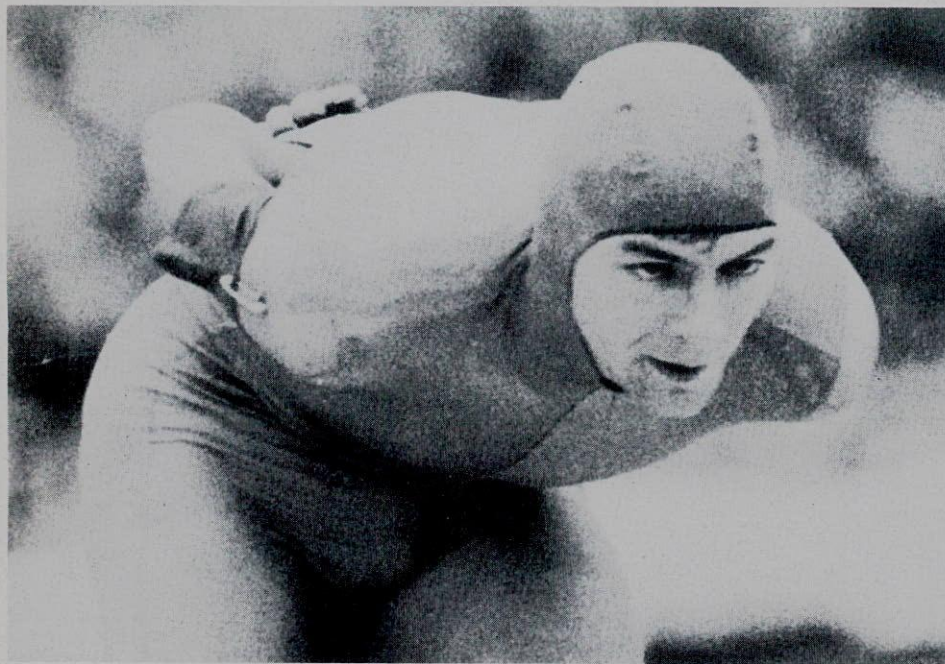
Wel, op de eerste plaats hun zieligheid. Toen Ria Visser buiten de kernploeg viel (op zich al een tamelijk raar systeem) vond ik dat heel zielig. Toen Van der Duim in de poep viel vond ik dat nog veel zieliger. Toen Uilkema zich blesseerde schoot mijn keel vol van het medelijden. En toen Van der Duim een rondje te weinig reed en vervolgens ook nog viel, kon ik mijn tranen van erbarmen niet binnenhouden. Hoogst verbaasd las ik de volgende dag de kranten: Van der Duim was de grootste kluns, die Nederland klaarblijkelijk ooit had voortgebracht.

Van der Duim was een clown van het formaat Grock, Van der Duim was een aartsmislukking.

Onzin natuurlijk. Ik vond hem zo aandoenlijk zielig.

Maar nu de andere kant, de kant van coaching en begeleiding. Medische begeleiding hoort er toe te leiden, dat een schaatster geen buikloop krijgt, vlak voor een groot evenement. IJsbegeleiding hoort er toe te leiden, dat iemand doorrijdt, als-ie een rondje te weinig dreigt te schaatsen. Training hoort er toe te leiden, dat een schaatser leert net-niet te vallen, zoals een turnster dat leert op de evenwichtsbalk. Training hoort er toe te leiden, dat een sprinter zowel de 500 als 1000 meter leert beheersen. Wat is er kortom in de begeleiding wel goed gegaan? Is het een wonder, dat Piet Kleine zegt een jaar te lang doorgeschaatst te hebben. Verbaast het u, dat Kleine en Annie Borckink onmiddellijk zijn overgestapt op het wielrennen?

Hans van Wissen

Hilbert van der Duim

vrede: wapenstilstand

Kernwapens in Europa en de voorlichting aan het publiek

„Taboeïsering” noemt Hylke Tromp het. Over kernwapens mag niet gesproken worden zodra het om feitelijkheden gaat. Minister Wiegel van Binnenlandse Zaken verbiedt openbaarmaking van de richtlijnen voor de bescherming van de burgerbevolking zolang er nog geen kernoorlog woedt. Enkele weken geleden publiceerde het Westduitse weekblad Der Stern een kaart met opslagplaatsen voor kernwapens in West-Duitsland. Ogenblikkelijk scherpe vragen in de Bondsdag en een justitieel onderzoek of met de publicatie mogelijk militaire geheimen geschonden zouden zijn.

Conferentie en boek

Eind deze maand (23 en 24 april) is er in Groningen een grote conferentie over „Nuclear War in Europe”: de kansen op een kernoorlog in Europa, de mogelijkheden en de gevolgen daarvan, wat te doen om zo'n oorlog te voorkomen. Georganiseerd door het Polemologisch Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen en het Centre for Defense Information in Washington, en bijgewoond door een internationale keur van deskundigen.

Deze conferentie is bij voorbaat ook al getroffen door het nucleaire taboe. Een boek met zo gedetailleerd mogelijke informatie over de NAVO-kernwapens in West-Europa dat begin april had moeten verschijnen als aanloop naar de conferentie in Groningen, zal pas later dit jaar uitkomen, los van de conferentie. De gang van zaken zou je op zijn minst typerend kunnen noemen voor het politieke klimaat rond het kernwapenvraagstuk.

Medewerker ontslagen

De Der Stern-verslaggever was voor de samenstelling van zijn verhaal over de opslagplaatsen voor kernwapens in West-Duitsland ondermeer te rade gegaan bij het Centre for Defense Information in Washington. Eén van de medewerkers van dit centrum was juist bezig min of meer de laatste hand te leggen aan het boek voor de conferentie in Groningen.

Toen naderhand bleek hoe groot de ophef in NAVO-kringen was over de publicatie in Der Stern, kreeg de betreffende medewerker van het Amerikaanse instituut ontslag. Hij was zijn bevoegdheden te buiten gegaan, meende zijn directeur, de oud-admiraal Gene La Rocque, door geheel op eigen houtje onderzoeksresultaten van het Centre for Defense Information in de publiciteit te brengen. Achtergrond van dit harde optreden zal zeker geweest zijn de onzekerheid over de stemming in de Verenigde

Staten betreffende defensie-aangelegenheden en onthullingen daaromtrent. Het Centre for Defense Information is voor zijn werk afhankelijk van giften, en kiest daarom voor behoedzaamheid in deze tijd van verslechterde Oost-West-verhoudingen en een Reagan-regering in Washington.

De vele Nederlandse en andere mediavertegenwoordigers vervoegden zich tevergeefs bij het Centre en even vergeefs bij de ontslagen medewerker. Geen voortijdige informatie met explosieve werking. De met ontslag heengezonden man heeft inmiddels elders nieuw onderzoek gevonden en werkt nu verder aan zijn boek.

„Geheime” opslagplaatsen

Niet geheel toevallig, denk ik, viel vorige maand te vernemen dat ook het Zweedse vredesinstituut SIPRI (van professor Frank Barnaby) gaat

proberen een zo nauwkeurig mogelijk overzicht te maken van de opslagplaatsen voor kernwapens in de Europese NAVO-landen.

„Tot nu toe had nog nooit iemand geprobeerd serieus uit te zoeken waar dat precies ligt of staat opgeslagen”, zegt Hylke Tromp, hoogleeraar-directeur van het Groninger Polemologisch Instituut. „Het is grotendeels militair geheim, maar in principe niet zo moeilijk in kaart te brengen. Je rijdt maar rond en noteert waar in bos en hei een Amerikaanse vlag met zware bewaking opdoemt. Een andere bron zijn de openbare Amerikaanse congresstukken van de laatste jaren, waar je bij stukje en beetje een redelijke reconstructie kunt maken”.

Herman de Lange, eveneens als polemoloog verbonden aan het Groninger Instituut: „Natuurlijk weten de Russen exact waar de kernwapens zich bevinden binnen het NAVO-gebied. De toenmalige Amerikaanse minister van defensie Schlesinger zei in 1974 in antwoord op een vraag van senator Simmington dat je daar inderdaad van uit mocht gaan. De Verenigde Staten en de Sovjet-Unie hebben wederzijds hun spionagesatellieten gelegaliseerd – die behoren zagezegd tot het officiële diplomatieke verkeer. Ze weten dus van elkaar precies waar de silo's met kernwa-

Darp (Dr.) opslagplaats?

pens staan. Waarom dan toch die geklassificeerde geheimzinnigheid? Ik denk om de onrust onder de eigen bevolking te beteugelen”.

100 in West-Duitsland

Tot de jaren 1972/'73 was er betrekkelijk weinig bekend over het hoe en het waar van de opslagplaatsen voor kernwapens. Door McNamara is toentertijd het getal van ongeveer zeventuizend tactische kernwapens in West-Europa genoemd. In dit gebied zouden zich plusminus honderd opslagplaatsen voor kernwapens moeten bevinden, zo viel te reconstrueren uit zogenaamde open literatuur (congresstukken en dergelijke). Naderhand is dat aantal opslagplaatsen verminderd, „om redenen van veiligheid”, aldus de officiële verklaring. De bewaking van die opslagplaatsen werd uitgebreid en verscherpt na 1972 met het oog op eventuele terroristische acties, aldus alweer de officiële verkering.

Het kaartje in Der Stern vermeldde voor West-Duitsland alleen al zo'n honderd opslagplaatsen, nog afgezien voor wat West-Europa betreft van de opslagplaatsen in Nederland ('t Harde, Darp/Havelte en bij Volkel), in België (waarschijnlijk één), in Italië en in Engeland.

Herman de Lange vermoedt dat Der Stern een aantal dubbelstellingen heeft gemaakt, bijvoorbeeld met houthuiter-opstellingen die lang niet alle bestemd zijn voor bewapening met kernkoppen. En misschien is in het Der Stern-kaartje ook niet het juiste onderscheid „ingetekend” tussen 'deployment' en 'employment'. NAVO-termen die duiden op respectievelijk opslag in vredetijd (deployment) en opstelling in tijden van crisis en oorlogsdreiging (employment).

Meer kennis nodig

Publieke kennis over het preciese hoe en waar van de NAVO-kernwapens is volgens Herman de Lange van wezenlijk belang voor de politieke discussie over wapenbeheersing en denuclearisering (terugdringing van de rol van kernwapens). Politieke discussie en politiek beleid bijvoorbeeld in Nederland, bijvoorbeeld ook binnen de Partij van de Arbeid, waar Joop den Uyl zijn lijsttrekkerschap vastknoopte aan het behoud van 1 of 2 kerntaken voor Nederland (met afstoting van 4 of 5 kerntaken, en met de weigering om nieuwe kernwapensystemen als de kruisraketten op Nederlands grondgebied te installeren).

Vier van die zes atoombommen zijn feitelijk onbruikbaar, meent de Groninger polemoloog: de atoommijnen, de atoomkanonnen (houwtijers), de Lance-raket en het Nike-Hercules-luchtafweersysteem. Daarnaast zijn er nog de Starfighters (mogelijk te vervangen door de F-16) en de atoomdieptebommen van de Neptune.

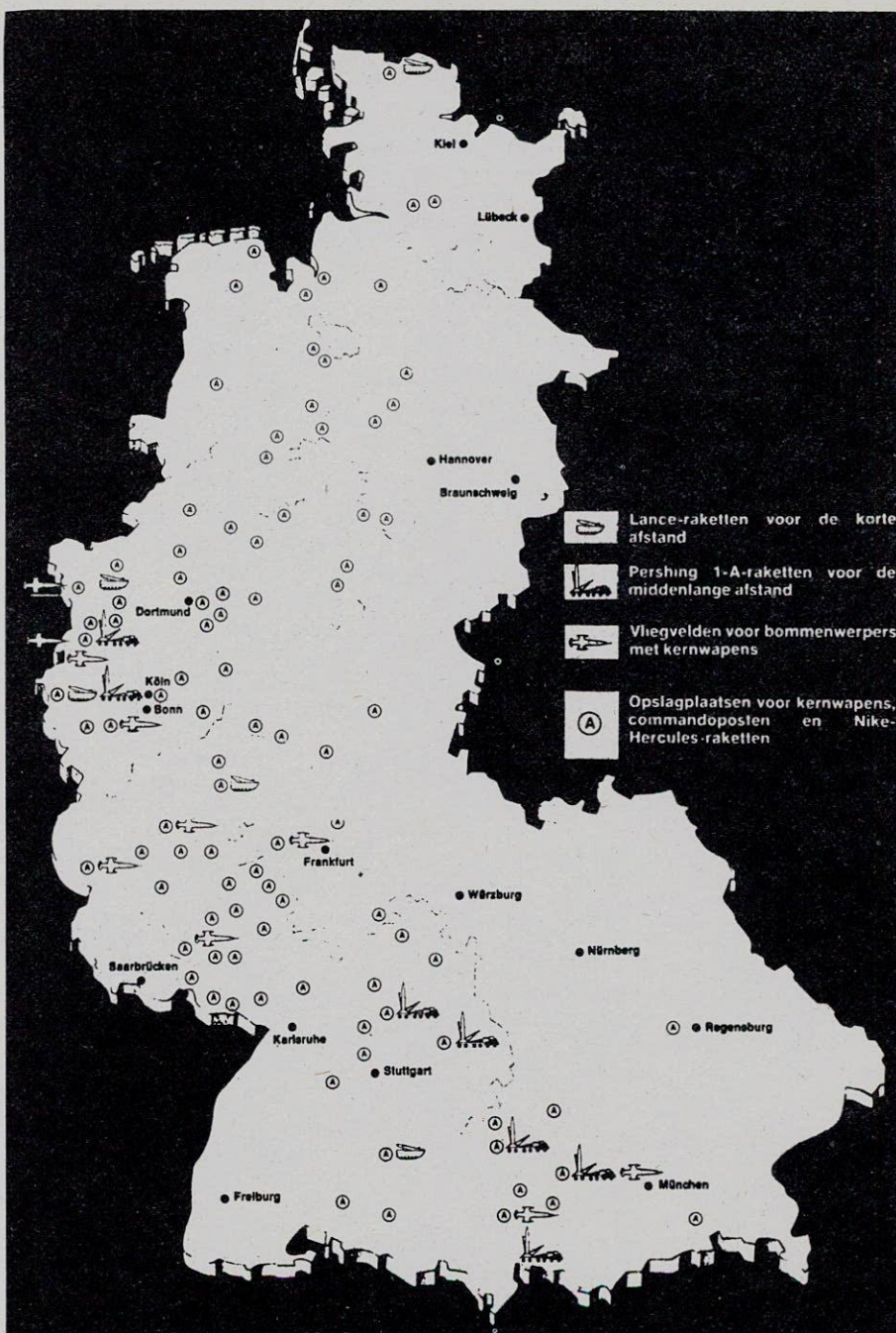
De eerste vier atoombommen hebben als gemeenschappelijk kenmerk dat hun bereik zo beperkt is dat ze vooral verwoestend zullen werken op het eigen grondgebied. Bovendien is aanvoer van deze wapens naar de oorlogsofstelling (van deployment naar employment) een betrekkelijk omslachtige en tijdrovende procedure, zodat voorbereidingen daartoe ook nog eens een escalerend effect hebben en de drempel van conventionele naar nucleaire oorlogvoering lager wordt. Deze bezwaren gelden het sterkst voor de atoommijnen die ingegraven zouden moeten worden langs de Oost-West-Grens in Duitsland.

NAVO-studie

Herman de Lange: „Ik denk dan ook dat de zogenaamde shift-studie van de NAVO uit zal komen op het afschaffen van dit soort kerntaken. En dat zal dan gepresenteerd worden als

tegemoetkoming aan bijvoorbeeld de weerstand in Nederland en België tegen plaatsing van de nieuwe kruisraketten. Een aantal in wezen onbruikbare kernwapens weg om de instemming voor modernisering te kopen. Dat lijkt dan heel wat, maar in feite is het een verdere nuclearisering”.

Sietse van der Hoek

bewapening: bij twijfel inhalen

Charlotte: levensverhaal in adembenemende beelden

De trein staat op het punt te vertrekken. Het jonge meisje, nerveus, verkrampt, neemt afscheid van haar vader, haar stiefmoeder, en van de man van wie ze houdt. Hij is op het laatste moment op komen dagen. Hij kijkt haar intensief aan en zegt: „Vergeet nooit, dat ik in je geloof. Ik geloof in je.” Dan stapt ze in, en je ziet haar in de trein. Ze schuift het raampje open, haar gezicht strak. Ze zegt geen woord, zwaait niet, als de trein zich in beweging zet. Plotseling heft de man op het perron de beide armen hoog boven zijn hoofd. Hij zwaait niet, staat daar alleen met die geheven armen. Zij zwaait ook niet, ze staart sprakeloos terug. Zelden zag ik een ontroerender afscheid in welke film dan ook, laat staan in werkelijkheid.

Deze scene, waarbij ik, dat mag u best weten, de tranen vrijelijk liet stromen, is een fragment uit een van de prachtigste films die ik in jaren zag. Hoofdpersoon is Charlotte Salomon, een joodse schilderes, die in 1917 in Berlijn werd geboren en in 1943 in Auschwitz overleed (c.q. vermoord werd).

Regisseur Frans Weisz (43) en dichte-

res/schrijfster Judith Herzberg (44) deelden al vanaf 1970 hun diepgaande bewondering voor het werk van deze Charlotte, dat bewaard werd in het Joods Historisch Museum in Amsterdam en waarvan in 1961 voor het eerst een weinig opgemerkte expositie werd gehouden. Nu is men eindelijk de waarde van dit levenswerk gaan inzien, en kwam kortgele-

den, vrijwel tegelijk met de film, een duur boek uit, dat een zeer groot deel van Charlotte's schilderijen en van de daarbij geleverde teksten bevat. Eerder was er al een klein gedeelte van haar werk in een boek gebundeld. De grote expositie van haar werk in het Joods Historisch Museum in Amsterdam is te zien tot 24 mei, en is zeker een bezoek waard, helemaal als de bezoeker via de film kennis heeft kunnen maken met de maakster.

Charlotte was de dochter van een Berlijnse chirurg en een mooie maar labiele vrouw. Deze vrouw pleegt, als Charlotte nog vrij jong is, zelfmoord. Aanvankelijk wordt haar verteld dat haar moeder aan griep is overleden. Haar vader trouwt vier jaar later op-

Birgit Doll en Derek Jacobi als de hoofdpersonen Charlotte en Daberlohn in „Charlotte” van Frans Weisz

nieuw met een beroemde zangeres, Paulinka Lindberg. Charlotte aanbidt deze stiefmoeder, die zich op haar beurt veel aan het kind gelegen laat liggen en de omgang met haar oma verbiedt. De moeder van Charlotte's echte moeder is namelijk een zeer zwaarmoedige vrouw. Haar beide dochters, Charlotte's moeder en haar tante, hebben zelfmoord gepleegd. Charlotte wil schilderes worden, al denken haar vader en stiefmoeder dat zij niet bijster veel talent heeft. Bijval voor die plannen vindt ze pas bij Daberlohn, een wat merkwaardige man die haar stiefmoeder les komt geven en al snel verliefd op de zangeres wordt. Charlotte van haar kant raakt geheel in de ban van het elan, de levenskunst van deze man, en wordt hevig verliefd op hem. Hij laat zich die liefde geamuseerd aanleunen, speelt wat met haar, zij het niet kwaadaardig, maar blijft zijn Paulinka, die hij Madonna noemt, vereren.

Eind 1939 besluit Charlotte naar haar grootouders in Villefranche te vluchten. Haar ouders en Daberlohn laat zij in Duitsland achter, en ze zal ze nooit terugzien.

In Zuid-Frankrijk aangekomen wordt ze geconfronteerd met een tyrannieke grootvader en een hevig depressieve oma, die voortdurend alleen maar zelfmoord wil plegen. Daar hoort Charlotte ook voor het eerst dat haar eigen moeder zo aan haar eind is gekomen. Als het haar oma uiteindelijk lukt, ondanks de toewijding, die voor een zo jong meisje als Charlotte eigenlijk veel te zwaar is, zichzelf te verdrinken, wordt Charlotte radeloos. Ze beseft dat ze nu zelf zal moeten ingrijpen wil ze het lot van zo vele familieleden niet volgen, en ze besluit te gaan schilderen. Daar, op de vlucht voor de nazi's, ver weg van haar geliefde en haar ouders, creëert ze dan haar levenswerk: een zangspel bestaande uit bijna duizend gouaches en driehonderd bladen tekst, waarin ze haar hele leven vertelt. Later trouwt ze in Villefranche met een Oostenrijkse vluchteling, maar dat komt in de film niet aan de orde.

Aan de hand van dit levenswerk hebben Weisz en Herzberg de film gecomponeerd, met een verfijning en een consideratie, die heeft geresulteerd in een zeldzaam volledig en zuiver portret van deze kunstenares, die, gevangen in zichzelf, een uitweg zocht in haar kunst en zo gelukkig was die uitweg te vinden. Alles zat Charlotte tegen: de man van wie ze hield, hield niet echt van haar, haar familie was neurotisch depressief, ze was een jodin in een tijd van opkomend nazisme. Maar ze levert een oeuvre af, waar vele kunstenaars onder gelukkiger omstandigheden niet aan toekomen.

Frans Weisz moet van Charlotte hebben gehouden, anders had hij nooit zo een gave film kunnen maken, en datzelfde geldt natuurlijk voor Ju-

dith Herzberg, die het geschreven gedeelte van Charlotte's werk in het Nederlands heeft vertaald, naast dat ze ook het script voor de film maakte.

Anderhalf jaar lang was Frans Weisz zeker van de medewerking van de Amerikaans-Joodse actrice Carol Kane voor de hoofdrol, en een week voor de opnamen van deze immense film zouden beginnen trok ze zich terug. Dat bezorgde de hele crew een indigestie van schrik. Als men evenwel ziet hoe de inderhaast aange-

trokken Birgit Doll zich van haar taak kwijt, hoe geloofwaardig zij dit introverte meisje gestalte geeft, dan ben ik eigenlijk maar blij dat Kane heeft afgezegd.

Derek Jacobi, die hier altijd wordt vereenzelvigd met I Claudius, speelt de zeer belangrijke rol van Daberlohn, en hij doet dat zeer overtuigend en innemend, met genoeg elan om aannemelijk te maken dat Charlotte juist daarom zo verslingerd aan deze man raakte.

Ook alle andere rollen worden bijzonder mooi gespeeld, waarbij ik de oma nog even speciaal wil vermelden: Brigitte Horney maakt van deze beklagenswaardige figuur iets heel bijzonders.

De film is een co-productie van Duits en Nederlands talent, waarbij er ook nog eens geld van de BBC is ingestoken. Je kunt dus niet spreken van een Nederlandse film, maar toch heb ik het trotse gevoel dat het leeuwendeel van deze monumentale film in Nederlandse handen was.

Leo van Opzeeland

in 't kort

Hoe enthousiast de film **Een vlucht regenwulpen** ook allerwegen is ontvangen, laat ik meteen vertellen dat ik het een gruwel vond! Ik moet erbij zeggen dat het gelijknamige boek een van mijn tien mooiste boeken is, en dat ik niet naar de film kan kijken zonder me voortdurend het boek voor de geest te halen, wat van de

Maarten (Jeroen Krabbé) in „Een vlucht regenwulpen”

regisseur Ate de Jong niet mag: je moet het boek helemaal los zien van de film.

In het boek is de hoofdpersoon een uitermate schuwe, subtiele jonge geleerde, die gebukt gaat onder zijn eigen contactarmoede, zijn lelijkheid en zijn moederbinding. Wat blijft daar van over, als je om te beginnen Jeroen Krabbé voor deze rol uit-

kiest? En de alter ego, die De Jong opvoert, om de gedachten van de hoofdpersoon Maarten gestalte te geven, heb ik in Play it again Sam van Woody Allen al leuker, en in Kees de Jongen, het stuk van Gerben Hellinga, al beter gezien. Niet zo'n nieuwe vondst dus!

Verder wordt de ragfijne liefdesgeschiedenis geweld aangedaan, en wordt de verstrooide professor in al zijn makkelijke, goedkope klunzigheid ten tonele gevoerd. Laat Maarten/Jeroen maar weer eens per ongeluk in een kistje druiven gaan zitten en de zaal ligt plat. Laat hem de baby van zijn vroegere geliefde Marta vasthouden, die hem dan natuurlijk ook nog natplast, en je hebt de lachers op je hand. O, wat een onmacht, wat een hoogmoed ook, om aan zoiets te beginnen. Onbegrijpelijk dat deze film zo de hemel in geprezen wordt. Maar ja, film kijken is een subjectieve bezigheid, dus ik wil niemand zijn plezier ontnemen. Rolverdeling ga ik niet eens op in, alleen was Marijke Merckens als de moeder wel acceptabel.

In **Kagemusha** van de Japanse regisseur Kurozawa gaat het om een episode uit de Japanse geschiedenis van

neutronenbom:
precisievuurwerk

Karakteristieke scene uit het Japanse epos „Kagemusha” van Kurosawa

rond zestienhonderd. Veldheer Shingen Takeda voelt zijn einde naderen, maar beseft dat zijn dood het moreel van zijn leger zal verzwakken, en daarom wordt een dubbelganger gezocht om te voorkomen dat bekend wordt, dat de leider dood is. Een verder wat traag verhaal dat evenwel zo adembenemend mooi in beeld wordt gebracht, dat dat er eigenlijk niets meer toe doet. De stijl en de kleuren zijn zo uitgewogen, zo helemaal de jongensdroom die voor de oudere regisseur eindelijk tot leven komt, dat de film toch boeit van begin tot eind.

In **The London Connection** lossen twee vrienden, een aardige Engelsman en een bijdehande Amerikaan, die bij de Inlichtingendienst werkt, een zaakje op op Europees grondgebied. Een wat flauw verhaaltje, met vaart gemaakt en door de knappe stunts toch het aanzien wel waard voor mensen die van actie houden. Regisseur Robert Clouse, producent Jan Williams, hoofdrollen van Jeffrey Byron en Larry Cedar.

In **Seems like old times** – in Nederland getiteld „Raad eens wie er onder het bed ligt?” – krijgt actrice Goldie Hawn weer alle kans om haar komische talenten ten toon te spreiden. In het verhaal van Neil Simon is zij een jonge advocate, voor de tweede keer getrouwd, maar nog steeds verliefd op haar eerste man. Die komt haar het leven behoorlijk zuur maken, als hij te maken krijgt met een bankoverval. Weliswaar buiten zijn schuld, maar hij zit er toch middenin. En haar tweede man is officier van justitie, belast met het oplossen van deze bankroof, waarna er misschien een promotie voor hem inzit. Stof te over dus voor misverstanden, waar de film dan ook, als een stuk

van John Lantings Theater van de Lach, mee vol zit. Erg vlot gespeeld niemendalletje, onder regie van Jay Sandrich.

Echt heel mooi, hartveroverend is de film **It's my turn**, van regisseuse Claudia Weil, die eerder al veel eer inlegde met **Girlfriends**. Jill Clayburg (wat hou ik van die vrouw langzamerhand) speelt een wiskundig genie, op zoek naar echte liefde. Michael Douglas (zoon van Kirk) belichaamt die echte liefde, maar wil nog niet zo als zij wil. Charles Grodin (de officier van justitie uit *Seems like old times*,) speelt in deze film de vriend van Jill, die wel begrijpt wat zij met echte liefde bedoelt, maar daar na zijn mislukte huwelijk juist de buik

Jill Clayburg in „It's my turn” op zoek naar echte liefde

van vol heeft, omdat zijn eerste vrouw dat ook zo graag wou. Een zeer eigentijdse tragi-komedie, met een ontroerend huwelijk van háár vader met zijn moeder op de achtergrond. Prima, prima film!

L. v. O.

Goldie Hawn tussen haar twee echtgenoten in de komedie „Raad eens wie er onder het bed ligt?”

Heulen velen met de vijand?

Hieronder zal besproken worden een deel van het onlangs verschenen academisch proefschrift van Dr. Jacob Hofman: *De Collaborateur*, een sociaal-psychologisch onderzoek naar misdadig gedrag in dienst van de Duitse bezetter. (Uitgever: Boom Meppel f 39,50).

De radio-commentator-op-KRO's-vrijdag, Aad van den Heuvel, vond het proefschrift zeer interessant en zei er van: „Het zegt iets over ons allemaal! Misdadig gedrag zit niet zozeer in de persoonlijkheid van de mens, maar in het systeem waarin de mensen onder omstandigheden verkeren”. Zelf heb ik inderdaad het gevoel dat de conclusie van Aad van den Heuvel opgaat, althans daar waar het zestig van de honderd mensen betreft. Een ruime meerderheid van ons allen derhalve. Die 60% komt overeen met de wereldberoemde onderzoeksresultaten van Prof. Milgram van de Amerikaanse Yale universiteit, waarover straks meer.

Gestoorden of niet?

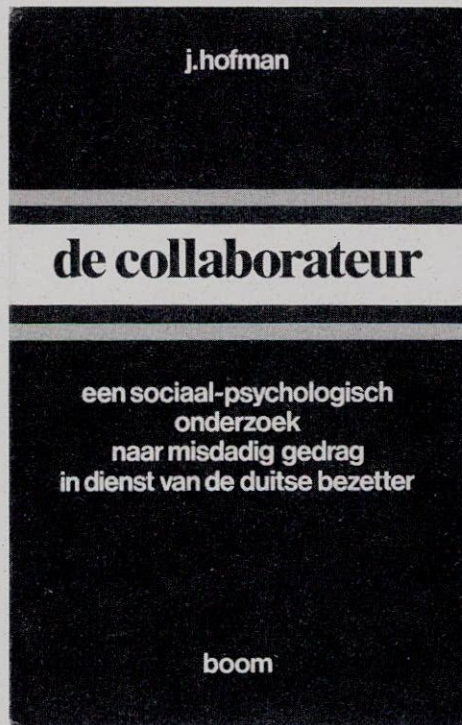
Terug naar het wezen van Hofmans boek: Mensen zijn onder druk der omstandigheden **vrijwel tot alles** in staat **mits** zij zich gesteund voelen door de autoriteit (het gezag) van hun opdrachtgever. „Opdrachtgever” in dit verband te verstaan als: regering, volksvertegenwoordiging, chef, compagniescommandant, plv. hoofd-raadsman, bisschop, chef-arts, burgemeester, vader, moeder enz. enz. ...

Hofman onderzocht onder meer de psychiatrische rapportage over een aantal ernstige oorlogsmisdadigers en de mogelijke samenhang daarmee van het lidmaatschap der NSB. Een van de verwarrende vaststellingen daarbij was, dat er gedurende de eerste jaren van de oorlog 1940-1945 tienduizenden jongere Nederlanders zich min of meer vrijwillig hadden aangeboden als militair in de strijd **van** de bezetter (de Nazi's) **tegen** „Iwan” (de Russen). Zij deden dat veelal op „gezag” van ouders, chefs, burgemeesters, enz. enz., in combinatie met een **gemis aan het vermogen tot voordenen**. Waren al die tienduizenden psychisch gestoorden? Antwoord: Neen. Knellende vraag bovendien in dit alles: Zou iets dergelijks zich kunnen herhalen, ook thans?

Deze knellende vraag wordt min of meer bevestigend en in sombere zin beantwoord door onderzoekers als Hofman en Milgram voornoemd, alsmede door Zimbardo, Röhling, Ashkenazy, de journalisten Halberstam, Michael Herr, sommige geestelijk verzorgers, etc. ...

Milgrams grenzeloze gehoorzaamheid

Bij het al eerder genoemde onderzoek van Milgram ging het om de

vraag hoe sterk bij willekeurige proefpersonen de geneigdheid is uitvoering te geven aan een door een autoriteit (chef, ouder, wetenschappelijk medewerker, keizer enz. ...) gegeven opdracht. In prof. Stanley Milgrams experiment moest een groep deelnemers aan leerlingen vragen stellen en elektrische schokken toedienen naarmate de leerlingen fouten maakten. Het schakelbord waarmee de „leraar” kon straffen, strekte zich uit over een spanningsgebied van 15-450 volt, verdeeld over dertig knoppen. De duur van de schok mocht door de „leraar” zelf worden bepaald (de meesten bleken „innemend” en „vriendelijk” van karakter en „straffen” slechts zo kort mogelijk ...).

In de verwachting dat de „leraren”, naarmate het experiment vorderde, de neiging zouden vertonen onder het geschreeuw en gekerm van hun slachtoffers hun medewerking te beëindigen (!), kon de leider van het wetenschappelijk onderzoek (let op: de **autoriteit**) de deelnemers aanmoedigen of kortweg bevelen door te gaan.

Wat de leraren-proefpersonen niet konden weten was, dat de leerling in feite geen enkele schok kreeg toegediend en slechts speelde „alsof”. De „leraren” was bovendien gezegd, dat het doel van het experiment was de invloed van straffen op het leerproces te onderzoeken en dat medewerking van zowel „leraar” als „leerling” volstrekt vrijwillig was.

Resultaat van het onderzoek was de tragische vaststelling dat 60% der deelnemers doorging tot het 450-volt niveau, zij het dat velen dit deden onder duidelijk zichtbare innerlijke spanningen (zweeten, rooie kop krijgen, sidderen). Sommigen waren geheel opgelucht toen de proefleider beval door te gaan onder het zeggen dat hij – de proefleider – de persoonlijke verantwoordelijkheid voor de gevolgen op zich zou nemen ...!

Conclusies

Hofman concludeert uit dit onderzoek van Milgram voor zijn eigen studie over crimineel gedrag van collaborateurs, dat hun misdadig gedrag nog geen uiting hoeft te zijn van psychische afwijkingen en dat dit misdadig gedrag **niet primair** uit hun persoonlijkheid moet worden verklaard, maar veeleer uit de bijzondere geaardheid van het systeem waarin zij gevangen zaten. De meeste mensen zijn zelfs in het geheel niet kwaadaardig, maar velen ontbreekt het echter aan **moed** en het **vermogen** zich een **eigen** oordeel te vormen.

Het zijn deze tekortkomingen, die hen, eenmaal onder invloed van een bepaald systeem, tot gevaarlijke misdadigers **kunnen** maken, aldus ongeveer Hofman.

Mijn conclusie:

Dit soort misdaden hangt derhalve niet zozeer samen met de persoonlijke geaardheid van een persoon of de psychologische karakter-structuur van een bepaald volk, maar eerder met het systeem waarin mensen **denken** ... „gevangen” te zitten. Onze ►

kiplekker voelen als haantje de voorste

Franse verkiezingen: er kan weinig veranderen

Op 26 april vinden er in Frankrijk verkiezingen plaats voor het presidentschap, niet dus voor de kamer en de senaat. Maar de Franse president heeft grote bevoegdheden. Hij blijft zeven jaar aan het bewind en hij is tegelijk leider van de regering. Het parlement kan hem niet afzetten, terwijl hij de eerste minister (premier) benoemt of ontslaat. De president kan echter van zijn kant wel het parlement ontbinden en tussentijds nieuwe verkiezingen uitschrijven. Dit is een erfenis van generaal De Gaulle, die in 1958 geroepen werd „om de republiek te redden”, maar die zulke grote bevoegdheden verlangde.

Giscard soort koning

De huidige president Giscard wordt beschouwd als een eierzuchtige politicus, die zich als een edelman wil laten gelden, een soort koning zelfs. Zijn vader was rijk en kocht bij zijn naam die van een voorheen adellijke familie (d'Estaing) en natuurlijk klinkt Giscard d'Estaing wel deftig. Door haar huwelijken zijn drie zusters van de president gravinnen. In zijn hele gedrag, zijn aanspraak op voorrechten, zijn voorliefde voor de jacht enz. doet de president denken aan een vroegere vorst. Hij laat ook het sprookje vertellen dat hij zou afstammen van koning Lodewijk de Vijftiende, hoewel dan natuurlijk via een van diens vele minnaressen. Dat lijkt allemaal op een operette.

Maar dat is het toch niet. Giscard is de vertegenwoordiger van een conservatief Frans nationalisme, dat on-

afhankelijkheid en zelfs... grootheid voorstaat. Zijn tegenstanders vergelijken hem met een mislukte Napoleon, of een burgerlijke farao, maar hij is een degelijke vertegenwoordiger van de rijke bourgeoisie, van de met Frankrijk samenwerkende multinationale maatschappijen en de zakenkringen, die nog altijd grote belangen hebben in Afrika.

Hij was een vriend van de wrede zwarte dictator Bokassa, van wie hij kostbare diamanten heeft ontvangen, en die hem in opspraak bracht na te zijn afgezet. Hij is nog altijd de beschermer van de tiran Mobotoe in Zaire (vroeger Belgisch Kongo) en van de koning van Marokko. Hij kan persoonlijk beslissen of hij met troepen – zoals het vreemdelingenlegioen – zal ingrijpen in een Afrikaanse staat, zoals hij deed ten gunste van de genoemde potentaten, en van vriendjes in de vroegere kolonie Tsjaad.

eigen Nederlandse ervaringen in Indonesië tijdens de politionele acties, alsmede Israëliëse ervaringen in het Arabisch dorpje Kafr Kassem, de Franse in Algerië, de Amerikaanse in Vietnam, de Iraanse in eigen land, Russische in eigen land mitsgaders in Polen en Afghanistan... enz. enz. Dit alles duidt immer weer op steeds hetzelfde: ...onder druk der omstandigheden verliezen velen het gevoel van hoogst persoonlijke morele verantwoordelijkheid, **mits** zij zich gesteund weten door een autoriteit...

Citaat

Tot slot citeer ik graag een stukje uit Stanley Milgram's „Obedience to Authority”: „De zedelijke kwestie of iemand moet gehoorzamen wanneer het uitvoeren van het bevel in strijd is met het eigen geweten, werd behandeld door Plato, ten tonele gevoerd in 'Antigone' en in elke fase

van de geschiedenis opnieuw aan wijsgerige analyse onderworpen. Conservatieve filosofen betogen dat ongehoorzaamheid een bedreiging vormt voor de structuur van de maatschappij zelf, en dat het uitvoeren van een bevel verkieslijk is boven **aantasting van het gezag**, zelfs wanneer de aard van het bevel met **alle** morele opvattingen in strijd is. Hofman was tevens van mening dat de verantwoordelijkheid voor het uitvoeren van een dergelijk bevel niet bij het individu ligt dat de handeling verricht, maar uitsluitend en alleen bij het gezag dat de order uitvaardigt.

Humanisten staan in een dergelijke situatie echter het primaat van het individueel geweten voor, en zijn van mening dat het zedelijk oordeel van het individu boven het gezag als zodanig moet worden gesteld wanneer er van een conflict sprake is”.

Ronald Battes

President Giscard d'Estaing

Zelfstandig NAVO-lid

Giscard heeft besloten, dat de Franse kernbewapening steeds verder wordt uitgebreid, en de aanmaak van een neutronenbom zou niet onverwacht komen.

Sinds 1949 is Frankrijk een goed lid van de NAVO, en dus een bondgenoot van de Verenigde Staten, onder Giscard ook steeds meer anti-communistisch, maar sinds 1966 militair zelfstandig. De Franse strijdkrachten staan niet onder het opperbevel van de Amerikaanse NAVO-commandant en op Franse bodem liggen geen Amerikaanse kernwapens. Frankrijk is dus minder dan West-Duitsland (of de Beneluxlanden) afhankelijk van Amerikaanse militaire voogdij.

Er was een tijd, dat men in Moskou derhalve de Franse regering beschouwde als enigszins zelfstandig in de koude oorlog. Maar die periode is wel voorbij. Frankrijk behoort strategisch degelijk tot het Westen.

Economie en vreemdelingen

Wat de economische toestanden aangaat is de Franse staat, door deelneming in veel grote bedrijven, nauw betrokken bij de industrie, en zelfs bij het bankwezen. Onder alle regeringen worden voorts de zelfstandige boeren zeer ontzien en Frankrijk profiteert het meest van de Europese Economische Gemeenschap. Deze garandeert aan de agrarische producenten behoorlijke minimumprijzen voor vrijwel alles wat ze op de markt brengen. De omvangrijke middenklassen zijn ook nogal conservatief.

Wat de arbeiders aangaat is de situatie voor Giscard natuurlijk minder gunstig. Hun lonen zijn achteruit gelopen door de inflatie (de waarde-

daling van de franc) en er zijn anderhalf miljoen werklozen, op een bevolking van drie-en-vijftig miljoen. Van de „actieve” mannen en vrouwen is ongeveer zes procent zonder werk.

Nu is van die bevolking meer dan vier miljoen van buitenlandse herkomst of van vreemde nationaliteit, voornamelijk Noordafrikaans en Zuid-europees. En er zijn niet weinige voorvallen van molestatie van „uitheemse” gezinnen in volksbuurten door Franse arbeiders, die eisen dat in deze crisistijd vreemdelingen vertrekken. Het heeft zeer de aandacht getrokken, dat een aantal communistische burgemeesters in volkrijke gemeenten en zelfs communistische leiders zulke rellen hebben vergeelijkt, om de gunst te winnen van „het proletariaat”, in strijd met idealen van internationalisme. *

Kansen voor Giscard

Hoe staat het nu met de kansen van Giscard om te worden herkozen? Volgens de beoordelingen uit de maand maart waren die goed. Na de kamerverkiezingen van 1978 waren de partijverhoudingen aldus: de UDF (liberaal) van Giscard kreeg 137 zetels; de gaullistische RPR, waarmee Giscard altijd heeft samengewerkt, had 148 zetels. Samen in de regerings-coalitie, met enkele verspreide aanhangers, 291 zetels, een volstrekte meerderheid dus bij 500 kamerzetels. Maar er zijn veel wrijvingen geweest tussen de twee partijen en het is de vraag, of de gaullisten (die bijvoorbeeld meer staatsinspraak wensen in

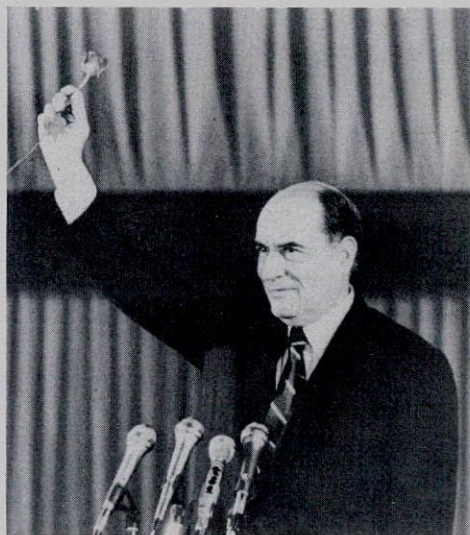
de economie dan de liberalen) zich niet willen verzekeren van het presidentschap. Er zijn gegadigden genoeg, zoals Chirac, de burgemeester van Parijs, of Chaban-Delmas, de voorzitter van het parlement. Maar men dacht in maart niet, dat Giscard door een gaullistische mededinger ernstig zou worden bedreigd.

Oppositiekansen

De oppositie in de kamer bestaat voornamelijk uit socialisten en communisten. De socialistische PSF (103 zetels) stelt Mitterand kandidaat voor het presidentschap, hoewel hij al twee keer in zo'n strijd is verslagen. De communistische CPF komt met haar leider Marchais en ze heeft nu 86 zetels in de kamer. Er zijn dan nog wat radicalen, waarmee de oppositie komt op 200 parlamentsleden. Als de kiezers ongeveer denken als in 1978 heeft de linkerkant dus geen kans. Dan is het hoogstens de vraag of een gaullist (RPR) of een liberaal (UDF) president wordt. En aan Giscard wordt dan de meeste kans gegeven, wegens zijn persoonlijkheid en zijn bekendheid.

In de eerste ronde, met vele kandidaten (men spreekt van bijna dertig!) plegen de kiezers te stemmen op mensen van hun eigen partij of voorkeur. Zelfs de humorist Colucci (als komiek bekend onder de naam Coluche) die de politiek belachelijk maakt en die zegt, dat er onder de politici zoveel clowns zitten, dat hij wel hun president kan worden, zal

een aantal procenten van de stemmen krijgen. Maar in de tweede ronde gaat het alleen tussen de twee kandidaten, die de meeste stemmen hebben gekregen. Men dacht in maart: tussen Giscard en Mitterand, en het zou een grote verrassing zijn, als het bijvoorbeeld zou gaan tussen Chirac en Mitterand. De conservatieve man (liberaal of gaullist) verenigt dan alle rechtse stemmen op zich. En de socialist? Zullen alle communisten op hem stemmen? Hoeveel van hen zullen zich onthouden? Mitterand is even „atlantisch” als zijn Duitse geestverwant Helmut Schmidt, misschien nog meer pro-NAVO dan Giscard. Als buitenlandse politiek een rol

Socialistenleider Mitterand

speelt van betekenis, dan mist Mitterand de stemmen van communisten, die nog aan de Sowjet-Unie gehecht zijn, zo wordt er verondersteld. Vandaar dat het vermoeden bestond, dat Mitterand geen overwinning zou behalen, des te meer omdat hij sinds 1978 nog al in onmin met de CPF heeft geleefd.

Maar hoe het ook afloopt: noch in de binnenlandse, noch in de buitenlandse politiek kan er veel veranderen.

Anton Constandse

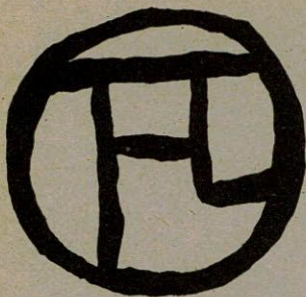
EGO OOK NA JE DIENSTTIJD

Er was eens een overste in Grave,
Die zat zich aan EGO te laven.
Toen kwam een grenadier,
Die zei: „Geef dat blad nou eens hier,
Ze stelen het hier als de raven!”

Wie zich nu abonneert, krijgt enkele verschillende jaarboekjes als welkomstgeschenk. Stort f 12,— op postgiro 480414 t.n.v. Hoofdraadsman Humanistische Geestelijke Verzorging te Driebergen, o.v.v. „nieuwe abonnee.”

BIJNA VOOR NIKS!

Henri de Toulouse-Lautrec

Schrijven over Henri de Toulouse-Lautrec is vertellen van een begeenadigd schilder, die met een ware passie was behept voor het individu. Hij was een kunstenaar die instinctief mens en dier uitbeeldde en die niet anders kon dan al wat hij zag en begreep doorgeven in een ongekende reeks van prachtige tekeningen en kleurrijke schilderijen.

Afkomst

Henri Marie Raymond de Toulouse-Lautrec-Monfa (een hele mond vol) was een telg van een der oudste en beroemdste geslachten van Frankrijk, waarvan de geschiedenis zelfs teruggaat tot in de dagen van Karel de Grote. In zijn voorgeslacht treffen we de namen aan van vermaarde

kruisridders. Een dochter van Lodewijk VI huwde met een graaf van Toulouse, waarvan Henri een rechtstreekse afstammeling was. Er was dus grote vreugde in zijn geboortehuis Hôtel du Bosc in Albi, toen op 24 november 1864 een stamhouder geboren werd.

Na een week werd de kleine Henri overgebracht naar het voorvaderlijk kasteel, het Château du Bosc in het dal van de Viaur.

Vader Alphonse Charles, een sterke, robuuste figuur, was officier der bereden lancers en was 25 jaar toen hij met zijn drie jaar jongere nicht Adèle Tapié de Céleyran in het huwelijk trad. Hij stond bekend als een der beste ruiters en schutters van Frankrijk. Moeder Adèle was een wat in

zichzelf gekeerde vrouw, ze las veel en verafschuwde het roerige Parijs, waar haar man telkens weer heen-trok.

In 1867 wordt in het gezin een tweede zoon geboren die de naam Richard krijgt. Evenals Henri is dit kind niet sterk van gestel en in 1868 sterft het. Tussen de beide echtelieden bestond zo goed als geen geestelijk contact, zodat ze gaandeweg geheel van elkaar vervreemdden.

In 1872 woont Henri's familie in Parijs. Hij bezoekt daar het Lycée Fontanes en behoort tot de beste leerlingen.

Zijn schoolboeken krabbelt Henri vol met tekeningen. Zijn zwakke gezondheid is oorzaak van het feit dat hij met moeder Adèle, na 2 jaar Pa-

18 *Het cabaret Au Moulin Rouge (schilderij)*

rijs, naar Albi terugkeert. Een gouvernante geeft Henri les, hij leert paardrijden en vult zijn vrije uren met tekenen en schilderen. Van deze jeugd-impressies zijn vele bewaard gebleven.

In 1878 breekt Henri zijn linker dijbeen. Na geruime tijd in bed te hebben gelegen lijkt het genezen te zijn. Maar bij een wandeling met zijn moeder valt hij in een droge sloot en breekt opnieuw een dijbeen, nu het rechter. De groei in de benen is tot stilstand gekomen, terwijl het bovenlijf zich normaal ontwikkelt.

Altijd zal Henri de Toulouse-Lautrec een dwerg blijven met kwetsbare benen. Zijn studie maakt hij af, omdat hij over een sterke wil beschikt. Ondertussen tekent en schildert hij vooral paarden en landschappen. Ook honden hebben zijn belangstelling, terwijl zijn aandacht zich langzamerhand op personen richt. Een zelf-portret maakt hij op 16-jarige leeftijd.

Ook zijn moeder kiest hij vaak tot onderwerp. We zien haar o.a. aan het ontbijt en later lezende in de salon van het kasteel van Malromé. Een zachte vrouw, vol begrip, een liefdevolle moeder op wie hij steeds weer kon terugvallen. Een beeld dat grote warmte uitstraalt.

Van zijn vader zien we een geschilderde momentopname in een postkoets met vier uiterst snelle paarden, wolken van stof opwaaiend.

In Parijs werkt Henri aanvankelijk op het atelier van René Princeteau, een doofstomme dierenschilder, een vriend van zijn vader.

Schilder van beroep

In 1882 besluit Henri definitief van het schilderen zijn beroep te maken. Léon Bonnat en Fernand Cormon, twee voortreffelijke academici werden zijn leermeesters. Op het atelier van Cormon blijft hij nog verschillende jaren werken.

Langzamerhand voelde Henri zich sterk genoeg om zijn eigen weg te gaan. Evenals vele andere schilders onderging hij de invloed van de Japanse prenten. Ook het werk van Edgar Degas bewonderde hij. Bij Cormon verkeerde de jonge Toulouse-Lautrec onder goede vrienden. Hij leerde er o.a. Vincent van Gogh kennen en maakte van hem een portret, dat nu in het bezit is van het Amsterdamse Van Gogh-museum. Het werk van de in die dagen verguisde impressionisten leerde hij kennen en bewonderde deze wijze van schilderen bijzonder.

Ondertussen werkt Henri elke dag. Hij gaat zich voor het circus interesseren, dat uiteraard zijn weerslag vindt in zijn schilderijen. Naast ander werk is uit deze tijd bekend b.v. „Jonge vrouw aan een tafeltje”. Het onderwerp doet denken aan Renoir, die evenals Toulouse-Lautrec, tot de groep der Franse impressionisten behoorde. Een rode poederdoos

Aristide Bruant in zijn cabaret (litho)

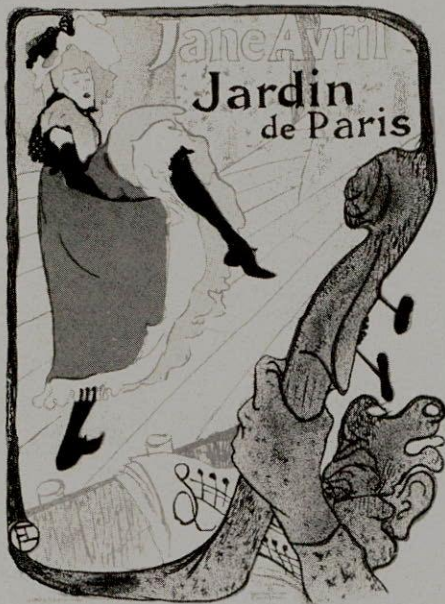
springt uit de matte, wat grijsachtige kleur. Hoewel dit niet vaststaat wordt wel gedacht, dat het een portret van Suzanne Valadon zou zijn. Suzanne ontwikkelde zich later tot een van de beste schilders van haar tijd. Zij was de moeder van Utrillo, de beroemde schilder van de Parijse voorsteden.

Een opvallend schilderij is ook dat van „Henri Samary”, een beroemd toneelspeler, die een rol vervulde in een toneelstuk van Raoul Vaubert. In 1885 maakt Henri zich financieel onafhankelijk van zijn vader. In hetzelfde jaar ontmoet hij Aristide Bruant, een feit dat grote betekenis zal hebben voor de toekomst van de schilder. Bruant opent het cabaret „Le Mirliton”.

Toulouse-Lautrec heeft zich in die

tijd bekwaamd tot een lithograaf van groot formaat. Als graficus is hij waarschijnlijk belangrijker dan als schilder. Vele affiches zijn vandaag de dag nog in de handel, heel wat bewonderaars hebben er een met „Aristide Bruant” aan de wand hangen. Ook voor Le Mirliton maakte Toulouse-Lautrec deze aankondiging.

't nieuwste: een silo voor een raket van een kilo

Jane Avril in de Jardin de Paris (litho)

gen, terwijl Bruant in zijn cabaret tentoonstellingen van Henri's schilderijen organiseerde.

Aristide Bruant was een groot conferencier, een geducht liedjeszanger, die meermalen zijn publiek uitschold (wat het nog leuk vond ook). Bruant trad eveneens in andere etablissementen op, terwijl hij daarnaast een aantal wereld-tournees maakte.

Intussen ging Toulouse-Lautrec in Montmartre wonen. Hier vond hij de modellen, die zijn litho's en schilderijen zouden gaan bevolken.

De namen van Yvette Guilbert, Jane Avril, La Goulue, May Belfort en Chocolat, heel die bonte wereld van artiesten, zijn onafscheidelijk verbonden aan de naam van Henri de Toulouse-Lautrec.

Momenten

In een verscholen hoekje van het cabaret zat hij met felle ogen achter zijn lorgnet en noteerde in zijn schetsboek ieder gebaar, dat hij de moeite waard vond. Lautrec kende de betekenis van de momenten, hij wachtte erop en met zijn enorm geheugen legde hij die impressies vast om ze later weer uit te werken op doek en steen.

Zo ontstonden zijn prachtige litho's, zijn vele schilderijen met danseressen en dansers in wervelende beweging.

Twee doeken uit die tijd bewonder ik in hoge mate. Het is het in 1892 vervaardigde schilderij „In de Moulin Rouge”, een bijzonder meesterwerk. De verlichting is fel en de kleur weelderig. Even een pauze in het programma, het groepje, dat nagevoel de gehele afbeelding beheerst, praat met elkaar over de dingen van de dag.

Indrukwekkend vind ik „Jane Avril verlaat de Moulin Rouge”. In zichzelf gekeerd verlaat deze altijd goed geklede vrouw, de wereldberoemde danseres, het cabaret. Naar de stilte van haar woning. De werkkraft van Henri de Toulouse-Lautrec was

enorm. Meer dan 500 schilderijen en van 1892 tot 1900 honderden litho's, waarvan vele in kleuren, komen uit zijn handen.

Hij werkte veel te hard, alsof hij wist dat de tijd die hem geschonken was, kort zou zijn. Zijn gezondheid was zwak, bovendien deed het overmatig drinken hem veel kwaad. Na een tweede beroerte wordt hij overgebracht naar het voorouderlijk kasteel van Malromé, waar hij op bijna 37-jarige leeftijd sterft.

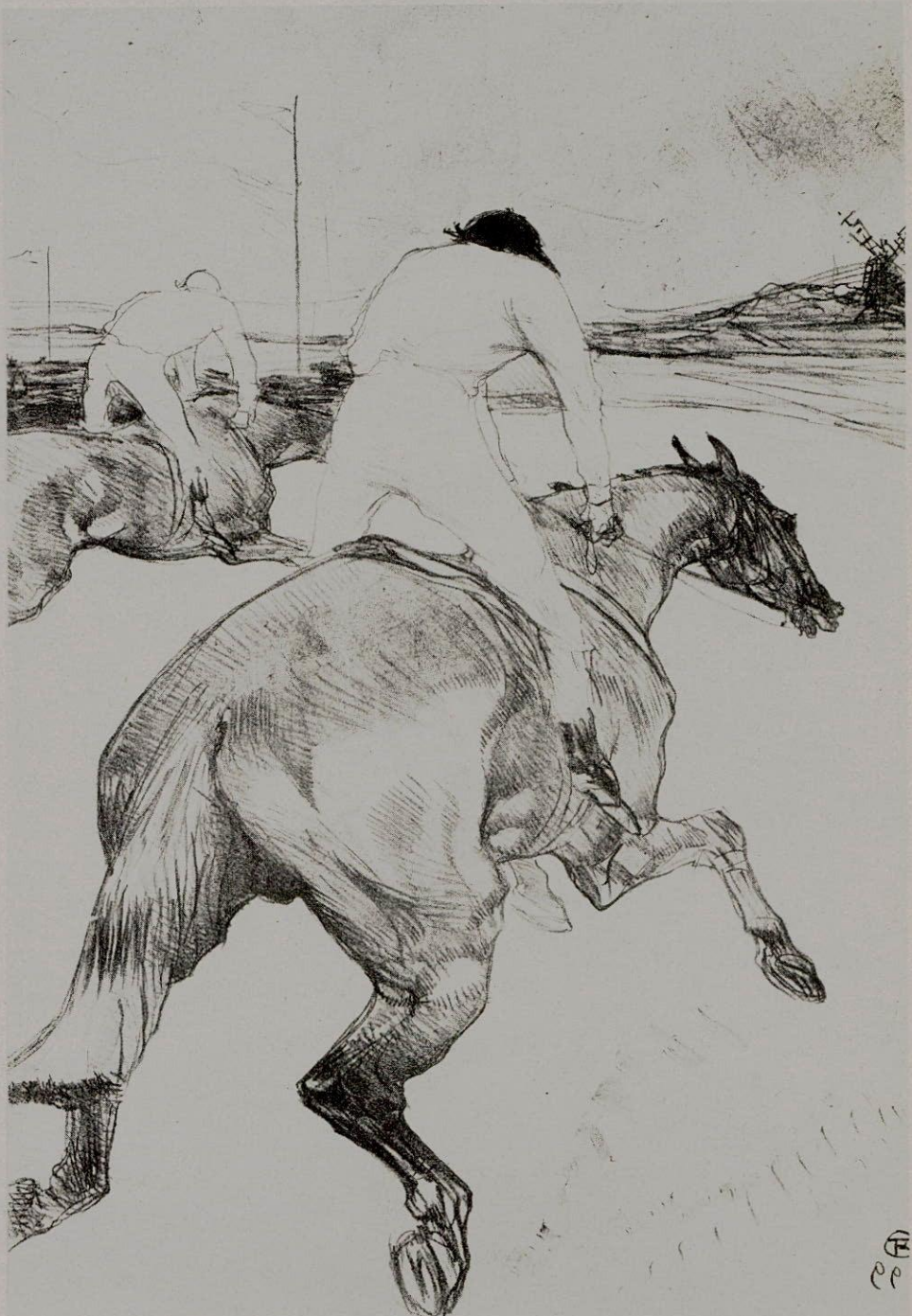
Vlak voor zijn dood had de Franse regering de Camondo-collectie voor

het Louvre geaccepteerd. In zijn geboorteplaats Albi wordt in 1922 een museum geopend, waar een groot gedeelte van zijn werk te bewonderen valt. Vooral tekeningen uit zijn jeugd doen al een groot talent vermoeden.

Wie dit museum bezoekt zal ervaren, dat Henri de Toulouse-Lautrec niet alleen de schilder van Montmartre was, zoals zovelen denken.

Henri de Toulouse-Lautrec was een groot en veelzijdig schilder, die zonder vooringenomenheid van welke aard ook zo objectief mogelijk trachtte weer te geven wat zijn ogen zagen.

Jan Kooijman

Jockeys (litho)

De popmuziek van de jaren tachtig

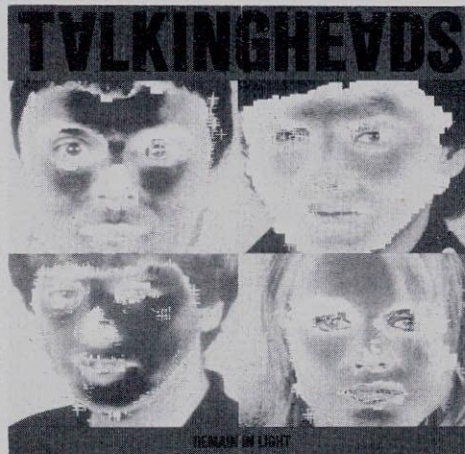
Het eerste jaar van de 'Jaren Tachtig' zit er nauwelijks op en in de muziekbladen zijn de eerste klachten al weer te lezen. Waar blijft de nieuwe trend in de popmuziek? Waar blijft de muziek van de jaren tachtig?

Tijd voor iets nieuws

Het is al weer bijna vijf jaar geleden dat de laatste „stroming” in de popmuziek, de punk/new wave, haar begin en tegelijk haar hoogtepunt kende. Tijd voor iets nieuws dus. Aan de platenmaatschappijen zal het niet liggen. Die brengen liefst elke week een nieuwe „ster” op de markt. Aan de muzikpers evenmin. Die schrijft de aangeleverde sterren zonder moeite naar de zevende hemel. Alleen het publiek wil blijkbaar niet meewerken.

Nu is het pop-publiek in de loop der tijd zo gedifferentieerd, dat er niet gauw meer sprake zal zijn van massale belangstelling voor één groep, of voor één soort muziek. Maar van meer belang lijkt te zijn, dat nieuwe stijlen alleen kunnen ontstaan als ze de tijd krijgen om te rijpen. Daartoe bestaat echter nauwelijks gelegenheid in een systeem, waarin elke week nieuwe artiesten ontdekt moeten worden, en waarin ontdekte artiesten contractueel elk half jaar een nieuwe LP moeten afleveren. Van daar dat de popmuziek nog steeds zwaar leunt op muzikale stijlen als de (Rhythm and) Blues, die in het isolement van de zwarte ghetto's in Amerika tot ontwikkeling kon komen, of meer recentelijk op de reggae, die op Jamaica een soortgelijke achtergrond kende.

Uit dit soort bronnen putten de meeste popartiesten hun materiaal. Als de tijd ontbreekt om zelf nieuwe muziek te ontwikkelen moet er „geleend” worden. „Stelen” is zo'n vervelend woord, al zullen veel zwarte muzikanten die anderen goede sier zien maken met hun muziek zich wel eens bestolen voelen. Bij het voortdurend streven om nieuw en origineel te zijn moet de popmuziek echter steeds nieuwe muzikale bronnen aanboren. Die ontwikkeling laat zich goed illustreren aan de hand van de meest recente LP's van twee groepen die indertijd tot de harde kern van de britse punk respektievelijk de Amerikaanse new wave behoorden: The Clash en The Talking Heads.

The Talking Heads

The Talking Heads is een van de bands die midden zeventiger jaren regelmatig optraden in de New Yorkse punk-tempel CBGB's, waar o.a. ook The Ramones kind aan huis waren. Hun muziek was in eerste instantie strak en simpel. Op hun derde LP (Fear of music) sluipen echter andere ritmische invloeden binnen, die duidelijk meer exotisch, afrikaans of zuid-amerikaans van oorsprong zijn. Die lijn is op hun laatst verschenen album (Remain in Light) volledig doorgetrokken. In plaats van de onderkoelde muziek van de begintijd treedt nu een trance-achtige dansmuziek met zich eindeloos herhalende ritmische patronen. Tijdens live-optredens verschijnt de band nu op het toneel met een uitgebreide zwarte ritme-sektie.

Het teruggrijpen op diverse exotische muziek-elementen is nog duidelijker waar te nemen op de plaat die Talking Heads-voorman David Byrne samen met Brian Eno heeft gemaakt (My life in the Bush of Ghosts). Op die LP wordt de zang zelfs helemaal overgelaten aan bijv. een Tibetaanse monnik of een Arabische priester, ter begeleiding waarvan Byrne en Eno hun ritmische varianten ten gehore brengen. Over 'vreemde' invloeden gesproken.

The Clash

Het zoeken naar nieuwe inspiratiebronnen is ook het allesbeheersende thema van het, drie LP's omvattende, laatste album van The Clash (Sandinista). The Clash behoorde met de Sex Pistols en The Damned tot de bekendste groepen van de Londense punk-scene. Opvallen deed The Clash voornamelijk door hun revolutionair-

re teksten. Dat laatste hebben ze tot op heden volgehouden. De titel 'Sandinista' verwijst naar de vrijheidsstrijders in Nicaragua. Wat de muziek betreft is er echter heel wat veranderd. Het is bijna ondoenlijk alle muzikale genres op te sommen die zijn terug te vinden op 'Sandinista'. Rockabilly, Motown, reggae, gospel, calypso, ja zelfs disco staat erop.

Maar in tegenstelling tot de eerdergenoemde LP's van David Byrne en The Talking Heads doet de Clash-LP nogal chaotisch aan. Bij de Talking Heads is er sprake van een zeer konsekwent gebruik van 'vreemde' elementen. Ze zijn verwerkt tot een eigen geluid, dat ondanks alles herkenbaar blijft. De muziek is niet klakkeloos overgenomen. Bij The Clash klinken veel van de geleende stijlen weinig doordacht, oppervlakkig. Vooral daar, waar ook nog getracht wordt een soort parodie te brengen, zoals in de gospelsong 'The sound of the sinners', lijkt het meer op cabaret dan op popmuziek. Bij verschillende nummers heeft het er alle schijn van, dat The Clash even wil profiteren van goed in het gehoor

The Clash

liggende ritmes of klanken. En dat verschilt nauwelijks nog van de manier waarop damesgroepen als Luv of de Dolly Dots nu een spaanse, dan weer griekse of oosterse klanken door hun hits weven. Het meest overtuigend klinken nog de reggaenummers, maar dat is dan ook een muziek waaraan The Clash van begin af aan hun hart hebben verpand. Op hun eerste LP staat temidden van het punk-geweld al de reggae-klasieker 'Police and Thieves'. Wie muziek wil 'lenen' dient op zijn minst enig respekt te tonen voor zijn leenheer.

Bert Brounts

voorjaar: spring

boeken bladen brochures

Kernwapens (1)

Vorig jaar september werd een drie-daags kongres gehouden over „Atomaire ontwapening”. Aan dit kongres werd vooral deelgenomen door kerkelijke vredesgroepen uit vele landen (waaronder een aantal Oost-Europese landen). Kort geleden verscheen het verslag

van dit kongres in boekvorm. Titel „Oekumenische basisgroepen over atomaire ontwapening”. In deze uitgave zijn de teksten verzameld van de tijdens dit kongres gehouden voordrachten, het voorbereidingsmateriaal voor de discussie in de verschillende werkgroepen, verslagen van de gevoerde discussies en een aantal bijdragen die zijn uitgesproken tijdens de slotzitting van het kongres.

Het boek is te bestellen bij de Nederlandse Christen-Studenten-Vereniging (NCSV), Woudenbergseweg 54, 3707 HX ZEIST. Prijs f 7,50.

Kernwapens (2)

„De kerk helt er steeds meer toe over naast het gebruik van kernwapens, ook het bezit er van af te wijzen. Daarom moeten de bisschoppen en de katholieke geloofsgemeenschap in haar geheel gebruik en bezit van deze wapens verwerpen”. Dit staat in een adviesrapport van Pax Christi Nederland aan de bisschoppen naar aanleiding van het IKV-voorstel: „Help de kernwapens

de wereld uit, om te beginnen uit Nederland”. Uit de brochure komt duidelijk naar voren, dat Pax Christi kiest voor eenzijdige ontwapeningsstappen, die een proces op gang moeten brengen in de richting van tweezijdige ontwapening. Het adviesrapport „R.K.-kerk, kernwapens en ontwapening” is te bestellen door storting van f 7,- op giro 593352 t.n.v. Pax Christi Nederland te Den Haag.

Kernwapens (3)

De kernwapenproblematiek beheerste de afgelopen maanden de politieke discussie in Nederland. Voorlopig zal daar nog weinig verandering in komen.

Want na de verkiezingen van mei zullen de kernwapens ook in de kabinetsformatie een belangrijke rol spelen.

De politieke discussie, zoals die sinds oktober van het vorig jaar in het dagblad De Volkskrant is gevoerd gaat vooral om de vraag: Ze zijn er, maar hoe kom je eraf? Hoe wil je dat doen binnen de gegeven politieke structuren van de NATO en het Warschaupakt?

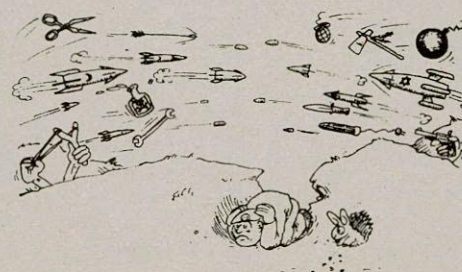
De belangrijkste bijdragen in deze discussie van de afgelopen maanden heeft de Volkskrant als brochure uitgegeven.

„Politiek en Kernwapens” bevat bijdragen van officieren van de landmacht, maar vooral van politici van CDA, PvdA, PPR, PSP en JS en, het kan niet missen, van enkele IKV-ers. „Politiek en Kernwapens” is te bestellen door overmaking van f 6,- op postgiro 46006 t.n.v. De Volkskrant te Amsterdam.

Unifil

Met als titel „Libanon en VN optreden” gaf de BVD (Bond van Dienstplichtigen) kort geleden een brochure uit over Unifil.

De BVD is van mening dat bij de start van Unifil een fundamentele discussie achterwege is gebleven.

Het ging in die tijd vooral om de vraag: al of niet vrijwilligers. Vragen als „Is het wel juist dat de VN militair optreedt” of „Is Nederland wel de meest aangewezen partij” kwamen niet of nauwelijks aan de orde. De BVD vindt het nog niet te laat om meer fundamentele vragen alsnog in discussie te brengen. De brochure behandelt de ervaringen van de eerste eenheden; de geschiedenis van Libanon en de geschiedenis van het VN optreden in Libanon.

De brochure besluit met een kritisch hoofdstuk over de geschiedenis van het militair optreden van de VN. „Libanon en VN optreden” is te bestellen bij de BVD, Postbus 10126 te Amsterdam. Prijs f 3,75.

Verkiezingen

„Kieskans, krant van de onderkant” is een speciaal met het oog op de aanstaande verkiezingen voor de Tweede Kamer uitgegeven informatiekrant voor jongeren van 15 tot 30 jaar door het PJK (Politiek Jongeren Kontakt).

Zonder dat er een minister of kamerlid aan te pas komt gaat de hele krant over niets anders dan politiek, aldus de samenstellers.

Kieskans bevat een reeks interviews met jongeren over zeer uiteenlopende zaken. Aan de orde komen onderwerpen als kernenergie, kraken en wonen, werkloosheid, minimumloon, minderheden. Verder geven politieke partijen in het kort een indruk van hun standpunten over abortus, huisvesting, werkgelegenheid, bio-industrie enz.

Tenslotte bevat Kieskans een tweepagina verhaal over het verschil tussen Den Uyl en Van Agt.

„Kieskans, krant van de onderkant” kan worden aangevraagd bij het PJK, Drie-Koningenstraat 15, 1016 AL AMSTERDAM.

Blikjes

Van de in Nederland verblijvende Australische schrijver Rowan Hewison, verscheen kort geleden zijn eerste roman. Titel „Blikjes”.

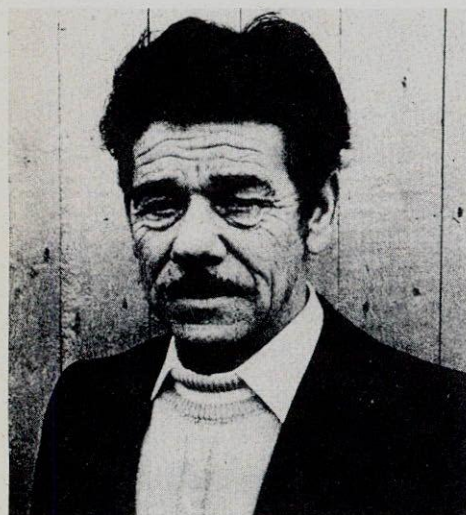
In een onderhoudende praatstijl beschrijft hij hoe een jonge korporaal zich staande houdt in het merkwaardige wereldje van de Australische Civiele Strijdkrachten. Door zich als beheerder van de drankvoorraad van zijn regiment aan te laten stellen weet hij zich verzekerd van een onaanastbare positie, zowel t.o.v. de officieren als van de manschappen. Op deze wijze funktionerend kan hij beamen dat zijn vader het bij het rechte eind had toen deze hem, voor zijn in dienst treden, twee adviezen had gegeven. „Ten eerste, een goed soldaat staat nooit als hij kan zitten: en hij zit nooit als hij kan liggen. Ten tweede; zorg dat je de drank van je eenheid onder je beheer krijgt.” Met milde spot en een scherp oog voor details schetst Hewison een beeld van het militaire leven in

Australië of eigenlijk van het militaire leven waar ook ter wereld. Er gebeurt betrekkelijk weinig opwindends in deze roman, maar dat vindt er ook niet plaats in de diensttijd van de gemiddelde soldaat. „Blikjes” van Rowan Hewison werd uitgegeven door Uitg. Bert Bakker, Amsterdam. Prijs f 24,50.

Zigeuners

„Nog steeds staan de zigeuners aan een zekere mate van vervolging bloot, ook in Nederland. De grote regionale kampen waarop men zigeuners en woonwagenbewoners samendrijft in de hoop dat deze twee groepen zich zullen vermengen, vormen een regelrechte aanslag op het behoud van hun eigen identiteit. Het geld dat de overheid hen via sociale diensten toestopt, is zelfs geen pleister op de wonde die het verdwijnen van hun specifieke beroepen heeft veroorzaakt.”

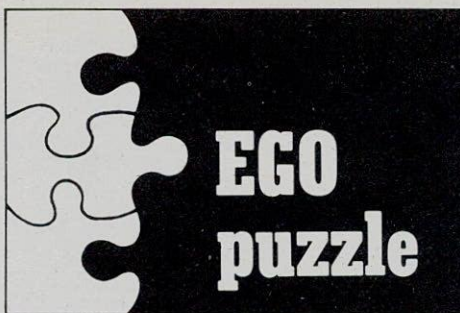
Citaat uit de inleiding van een infor-

matief werkje over het zigeunervolk, „Me hum Sinthu” (Ik ben zigeuner). Jan Beckers publiceert hierin vijf gesprekken met zigeuners over hun vervolging, met name in de jaren 1940-1945 en daarna. Opgenomen is tevens een beknopte geschiedenis van het zigeunervolk. „Me hum Sinthu” is te bestellen op het adres Valeriusstraat 18-a, Den Haag. Prijs: f 17,50.

Wim Heij

EGO: denkwijze

Kruiswoordraadsel

Geén prijswinnaars van de EGO-Puzzle in het februari-nummer ditmaal, want de vereiste minimaal 25 inzendingen kwamen bij lange na niet binnen. Slechts 10 oplossingen ontvingen we van het kruiswoordraadsel met de slagzin die moest luiden „Een goede raadsman is het halve werk”.

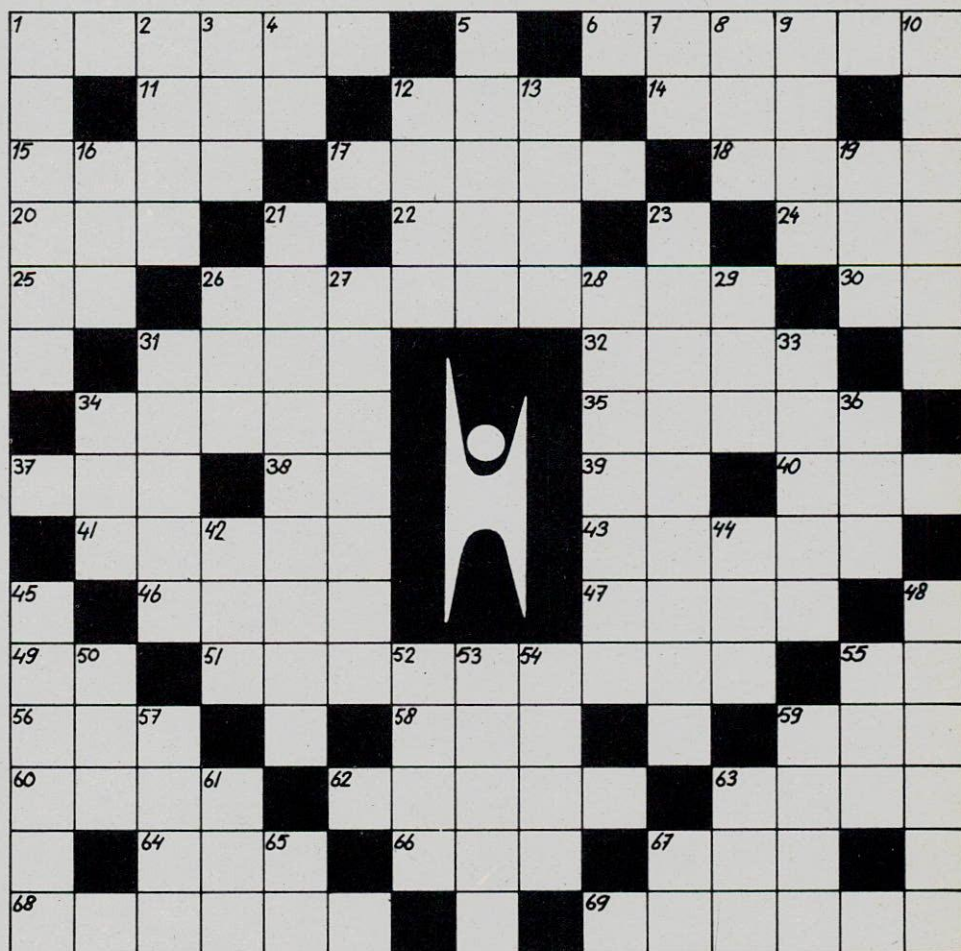
Hopelijk heeft dit niet gelegen aan de paar onvolkomenheden in de puzzle, waarop trouwe inzender Van Wijk uit Grave ons attent maakte (niettemin onze excuses voor de foutjes). Met onderstaand kruiswoordraadsel, die bepaald gemakkelijker is, kan dus opnieuw een gooi naar de prijzen worden gedaan! Oplossingen (graag met vermelding van voorkeur voor boeken- of platenbon) moeten binnen zijn op **uiterlijk 7 mei a.s.** op ons adres: EGO-redactie, Coornherthuis, Hoofdstraat 84, 3972 LB Driebergen.

Horizontaal

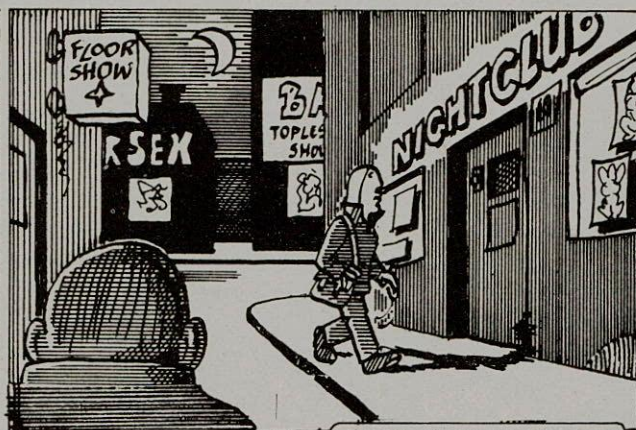
1. flink 6.sport 11. dorp 12. lichaamsdeel 14. meisjesnaam 15. teug 17. hoofd der boeddhisten in Tibet (eerste deel) 18. meisjesnaam 20. gevangenis 22. gravin 24. ter beschikkingstelling van de regering 25. pers. voornaamwoord (frans) 26. niets meer aan te doen na 51 hor. 30. van een vogel 31. rivier in Siberië 32. eens 34. eetgelegenheid 35. meertandige vork 37. vis 38. maat 39. koninklijke landmacht 40. droog 41. afbeelding 43. lichaamsdeel 46. vervoermiddel 47. dier 49. en (frans) 51. vernietigingsmiddel 55. kraai 56. schil. 58. boot 59. uitdrukking van liefde 60. streek in Nederland 62. uithangbord 63. lichaamsdeel 64. godin 66. van de 67. dierenverblijf 68. karretje 69. krijgsmachtdeel

Vertikaal

1. in de pas 2. flessluiting 3. eiland bij Joegoslavië 4. maanstand 5. onbeschaafde 7. alles 8. uit de buurt 9. vriend. 10. kregelig 12. advies 13. hoeveelheid 16. vogel 19. jongensnaam 21. ontstaat na 51 hor. 23. kan bijna niet meer als 51 hor. wordt gebruikt 26. loop 27. muntstuk 28. hebben mensen voor die 51 hor. maken 29. U (duits) 31. vorm van belasting 33. liefdevol 34. medisch opvoedkundig bureau 36. stomp 42. ieder 44. plas 45. boom 48. hartstocht 50. speciale Europese trein (afk.) 52. spleet 53. blazoen 54. emmer 55. onzin 57. trap 59. stof 61. vod 63. beschermer tegen vliegen 65. noot 67. uitroep

Adriaan
©1981

ZO.. SCHATJE.. ALIGEN
OP PAD ZO LAAT?

ROT OP MAN!!

KOM, KOM, JE LOOPT
HIER NIET ZO MAAR.

KOM! DAN GAAN
WE 'T EVEN GE-
ZELLIG MAKEN!!

DE KAN TEGEN
WOORDIG NIET
EENS MEER
VEILIG EEN...

HÉLP!
PÓLITIE!

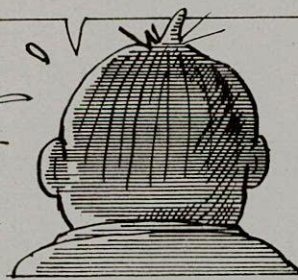
BAF!

... OMMEGDE MAKEN
'S AVONDS.. EN WAT
DOET DE POLITIE...?

.. KUNT U DE AANVALLER
BESCHRIJVEN MENEER?

STEVIGE KONT...
... LEKKERE TIETEN..
.. VERDER HEB IK ER
NIET ZO OP GELET!!

?

Adriaan 148